

Миляря Саттарова, Сание Саттарова

Къырымтатар тили ве ОКЪУВ

1 КЪЫСЫМ

2

сыныф

Миляря Саттарова, Сание Саттарова

КЪЫРЫМТАТАР ТИЛИ ве ОКЪУВ

2-нджи сыныф, окъутув къырымтатар тилинде
алып барылгъан умумтасиль мектеплери ичюн дерслик
(2 къысымда)

1-инджи къысым

«Букрек» нешрият эви
2019

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2019 № 407)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

ШАРТЛЫ БЕЛЬГИЛЕР:

- — суаллер ве вазифелер (запитання і завдання)
- — диалог (діалог)
- — иджадий вазифе (творче завдання)
- — лугъат (словник)
- — аталар сёзю (прислів'я)
- — тапмаджа (загадка)
- — къаиде (правило)

Саттарова М.С., Саттарова С.С.

- С21 Кримськотатарська мова та читання : підручник для 2 класу з навчанням кримськотатарською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 1. – Чернівці : Букрек, 2019. – 112 с. : іл.
ISBN 978-617-7770-15-1
ISBN 978-617-7770-16-8 (Ч. 1)

УДК 811.512.19(075.3)

Саттарова М.С., Саттарова С.С.

- С21 Къырымтатар тили ве окъув : 2-нджи сыныф, окъутув къырымтатар тилинде алып барылган умумтасиль мектеплери ичюн дерслик (2 къысымда). 1 къысым – Черновцы : Букрек нешрият эви, 2019 – 112 с. : ресимли.
ISBN 978-617-7770-15-1
ISBN 978-617-7770-16-8 (Ч. 1)

УДК 811.512.19(075.3)

МЕКТЕП – БИЗИМ ЭВИМИЗ!

Биз мектепте окъуймыз,
Илим, бильги аламыз.
Тербиели, намуслы
Талелелер оламыз.

Эскендер Фазыл

1. Шиирни окъунъыз.

Бу шиирде кимлер акъкъында айтыла?

2. Ресимге бакъып, бир къач джумле уйдуринъыз ве дефтеринъызге язынъыз.

3. Шиирни эзберленъыз.

Энъ яхшы гузеллик — эдеп ве бильги гузеллиги.

Китап — бильги анахтары.

Энь татлы

Оджамыз сорады
Дерсинь сонъунда:
— Энь татлы шей не
Бу дюньяда?

— Шекер!
— Шоколад!
— Шефтали татлысы!
— Эльва!
— Пахлава!
— Кузьде пишкен къайсы!

Къаба сесини
Къошты Къара Кемал:
— Оджам, татлы шей
Язда джыйылган бал!

Къолун котерди
Кичкенечик Урмус:
— Дюньяда энь татлы...
Къырымтатар тилимиз!

эльва — халва
къаба (сес) — грубий (голос)
къайсы — абрикос

1. Шиирни окъунъыз.
2. Оджа дерсинь сонъунда не сорады?

3. Балаларнынъ джевапларыны сесинъизни юксельтип,
ифадели айтынъыз.

4. Кичкенечик Урмуснынъ джевабыны насыл анълайсынъыз?

НУТУКЪ

Тиль ве нутукъ

Къырымтатар тили

1-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз.

1. Ким фикирини язып бильдире, ким исе агъзавий шекильде айта?
2. Бизге нутукъ не ичюн керек? Тюшюнип бакъынъыз з ве фикиринъизни айтынъыз.

Динълев, айтув, окъув, язы — бу бизим нуткъумыз.

2-мешгъулиет. Окъунъыз.

Нутукъ бу недир?

Нутукъ агъзавий ве язма ола. Агъзавий нутукъ — бу биз эшиткен я да айткъан нутукъ. «Агъзавий» сёзю «агъыз» сёзюнден келип чыкъты. Язма нутукъ — бу биз корьген ве язгъан нутукъ.

Язы ичюн арифлер ве башкъа язы ишаретлери къулланыла.

1. Метинде не акъкъында айтыла?
2. Нутукъ насыл ола?
3. «Агъзавий» сёзю къайсы сёзден келип чыкъты?
4. Язы ичюн не къулланыла? Метинден тапып окъунъыз.

3-мешгъулиет. 2-нджи мешгъулиетке эсасланып, джумлелерни девам этинъиз.

Агъзавий нутукъ — бу ... .. .

Язма нутукъ — бу ... .. .

4-мешгъулиет. Окъунъыз.

Яз татили битти. Кузь кельди. Мен севимли мектебиме къавуштым. Эр ерде балаларнынъ шень сеслери эшитиле. Сыныфдашларымнен корюшкениме пек къувандым. Севимли оджама гуллер багъышладым.

Эр кес татильде корьгенини айта. Манъа да сыныфдашларым: «Сен де, сен де айт!» — дедилер.

— Мен яз татилинде ... .. .

Икяени девам этинъиз.

5-мешгүлиет. Окъунъыз. Шиирде не акъкъында айтыла?

Мектеп — бизим эвимиз,
Биз оны пек севемиз.
Окъумакъны, язмакъны
Биз мында огренемиз.

Миляра Саттарова

Серлева къоюнъыз.
Шиирни дефтеринъызге язынъыз.

нутукъ — мова, мовлення
татиль — канікули
сыныфдаш — однокласник

Сейран Усеинов

Окъув

Мен лаф этем

йыр

Ана тилини бильсень,
Эм де гузель лаф этсень,
Эр кес айтыр: «Машалла!
Не де гузель бу бала».

Мен анамнен лаф этем,
Мен бабамнен лаф этем,
Лаф эте, эте осем,
Йылдызларгъа мен етем.

Мен окъуйым ве язам,
Эзберден шиир айтам,
Достума мектюп язсам,
Ана тилинде язам.

Мен достларнен лаф этем.
Сой-сопларнен лаф этем,
Лаф эте, эте осем,
Йылдызларгъа мен етем.

Кезинтиге мен чыкъсам,
Эр шейнинъ адын тапсам,
Осе меним юрегим,
Яшасын меним тилим!

1. Бу йыр неге багъышлангъан?
2. Йырнынъ сёзлерини эзберленъиз ве йырламагъа огренинъиз.

Къырымтатар тили

Нутукъ медениети

6-мешгъулиет. Динъленъиз.

Алим саба эрте турды. Къол-бетини ювды, тишлерини темизледи. Тёшегини джыйыштыргъан сонъ, ашханеге кирди. Софра башында отургъан ана-бабасына: «Селям алейкум! Саба шерифлеринъиз хайырлы олсун!» — деди.

1. Алим ана-бабасыны насыл сёзлернен селямлай?
2. Сиз нуткунъызда бу сёзлерни сыкъ айтасынъызмы?
3. Селямлашув сёзлерини дефтеринъизге язып алынъыз.

7-мешгъулиет. Окъунъыз.

Сагълыкъненкъалынъыз! — Сагълыкъненбарынъыз!
Гедженъиз хайыр! — Хайыргъа къаршы!

1. Бу сёзлерни не вакъыт айтамыз?
2. Сагълыкълашув сёзлерини дефтеринъизге язып алынъыз.

8-мешгъулиет. Субетни окъунъыз.

- Мераба, Эдем!
- Мераба, Айдер!
- Ишлеринъ насыл?
- Сагъ ол, яхшы.
- Айды, ойнайыкъ.
- Айды.

1. Незакетли сёзлерни тапынъыз.
2. **Сагъ ол** ибареси даа не вакъыт айтыла?
3. Ресимге бакъып, бир къач джумле уйдурынъыз.

Адамлар селямлашкъанда я да сагълыкълашкъанда
незакетли сёзлерни ишлетелер.
Бойле адамлар незакетли ве тербиели ола.

9-мешгъулиет. Окъунъыз.

Къапудан киргенде, селям бермеге унутма.
Эр вакъыт кичиклер буюклерни селямлайлар.
Къарт адамнен корюшкенде, онынъ къолуны
опьмек керек.

1. Эдепли бала насыл олмалы? Икяе этинъыз.
2. Икяенъизни дефтеринъизге язынъыз.

10-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

Селям алейкум, азиз балалар! Янъы окъув йылы-
нъыз хайырлы олсун!

Алим къардашым, хош кельдинъ! Ичери буюр!

Сагъ ол, Фатиме! Алла бутюн ишлеринъде
ярдымджы олсун!

Буюрынъыз, къартбаба! Бу кобетени анамнен эки-
миз яптыкъ.

1. Незакетли сёз ве ибарелерни дефтеринъизге
язып алынъыз.

2. Джумлелерде кимге мураджаат этиле? Айтынъыз.

селямлашув — вѳтаннѳ

сагълыкълашув — прощаннѳ

эдепли — вихований(-а), чемний (-а)

незакетли сёзлер — слова ввѳчливостѳ

ибаре — вислѳв, вираз

мураджаат этмек — звертатися

Окъув

Айненни

Айненни — бу бешик йыры. Ана баланы юкълат-
къанда айненни айта.

Айненнилер охшайыджы, назик сеснен, дюль-
бер макъамнен йырлана. Балалар аналарынынъ
йырлагъаныны динълеп, ана тилине алышалар.

Айненниде аналар озъ арзу-истеклерини,
дуйгъуларыны ифаделейлер.

Айненни

Меним балам озектен,
Къуванырым юректен.
Юкъла, балам, юкъла,
Тюшлер корип, юкъла.

Айя-айя-айясы,
Джандан север анасы.

Яйлаларда чалыша
Бу баланынь бабасы.
Юкъла, балам, юкъла,
Тюшлер корип, юкъла.

Айя-айя-айясы,
Джандан север анасы.

Шимди анань келеджек,
Бешигинье къояджакъ,
Юкъла, балам, юкъла,
Юм козьлеринь, юкъла.

Айя-айя-айясы,
Джандан север анасы.

1. Окъунъыз. Бу йырны не вакъыт айталар?
2. Айненнини йырламагъа огренинъыз.

озек — серцевина
тюш — сон
яйла — яйла (літне гірське пасовище)
юкъламакъ — спати

11-мешгъулиет. Окъунъыз.

Не гузель шей, корюшкенде адамлар
Бир-бирини урьмет этип, юректен:
— Мераба! — деп, кулюмсиреп селямлар,
Башын саллар, коръсе биле эректен.

Риза Фазыл

1. Адамлар бири-биринен даа насыл селямлашалар?
Тюшюнинъыз ве айтынъыз.
2. Шиирни дефтеринъызге кочюрп язынъыз.
3. **Мераба** сёзюнде къач тутукъ ве къач созукъ сес бар?

Бу сёз ве ибарелерни окъунъыз ве акълы- нъызда тутынъыз.

Миннетдарлыкъ сёзлери: Сагъ олунъыз!
Тешекюр этем! Алла разы олсун!

Багъышлав сёзлери: Афу этинъыз!
Багъышланъыз! Айып этменъыз!

Риджа, теклиф, мураджаат сёзлери:
Буюрынъыз! Риджа этем, теклиф этем,
мураджаат этем, ялварам.

12-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз.

Яхшы адам селямындан белли.
Къапу ачыкъ олса да, сорап кир.

Аталар сёзлерини дефтеринъызге язынъыз
ве эзберленъыз.

13-мешгъулиет. Окъунъыз. Субетни девам этинъыз. Субет вакътында незакетли ибарелерни къулланынъыз.

Китапханеде

- Селям алейкум, Гульсум апте!
- Алейкум селям, Селим.
- Гульсум апте, сизде масаллар китабы бармы?
- ... ..
- ... ..

14-мешгъулиет. Незакетли сёзлерни окъунъыз. Олар не вакъыт айтыла?

Сагъ олунъыз, багъышланъыз, хайырлы сабалар, хайырлы акъшамлар, сагълыкънен къалынъыз, сагълыкънен барынъыз.

1. Бу сёзлернен бирер джумле уйдурып, дефтеринъызге язынъыз.

15-мешгъулиет. Дикъкъатнен окъунъыз.

Ана-бабанъны урьмет эт ве сёзлеринден чыкъма.
Ана-бабанъа эв ишлеринде ярдым эт.

Сой-сопларынъны, буюклерни байрам кунълери хайырламагъа унутма.

1. Бу джумлелерде не акъкъында айтыла? Аньлатынъыз.
2. Джумлелерни дефтеринъызге язып алынъыз.

миннетдарлыкъ сёзлери — слова подяки
хайырламакъ — привітати
сой-соп — родичі

Бала шиирлери

Арманчыкъ

пармакъ оюны

Арманчыкъ, арманчыкъ,
Ичи толу богъдайчыкъ.
Ортасында къазанчыкъ,
Чапты кельди тавшанчыкъ.
Бу — асрады.
Бу — оджакъ якъты.
Бу — пиширди.
Бу — ашады.
Бунъа бир шей къалмады.
— Сен бар, къазаннынъ тубюни къыр.
— Къырам, къырам — ёкъ!
— Къырам, къырам — ёкъ!
— Сен асрамадынъ,
Сен оджакъ якъмадынъ,
Сен пиширмединъ.
Санъа ёкъ!

1. Динъленъиз. Оджа шиирни окъугъанда насыл арекетлер япты?
2. Не ичюн «пармакъ оюны» дейлер?
3. Пармакъ оюныны айтмагъа ве арекетлерни япмагъа огренинъиз.

арманчыкъ — гумно, тiк
богъдай — пшениця
бир шей — ничого
асрамакъ — вирощувати
къырмакъ — шкретти
оджакъ якъмакъ — розпалити вогонь, вогнище

Девелер

Оп-оп, девелер,
Къарасувдан келелер.
Ягълы-ягълы пителер
Ашап-ашап кетелер.
Аякълары ялпакъ,
Башында кийиз къалпакъ,
Инанмасанъ, чыкъ да бакъ!

Шиирни тез ве ифадели айтмагъа огрениңыз.

ялпакъ — плоский (-а, -е, -і)
кийиз — повсть, повстина

Халкъымыз балаларны тербиелегенде чешит эгленджели шиирлер уйдургъан. Кичик балалар «Арманчыкъ» пармакъ оюныны, «Девелер» шиирини бегенелер ве тез огренелер.

МЕТИН. ДЖУМЛЕ. ДИАЛОГ

Къырымтатар тили

Метин бу недир?

16-мешгъулиет. Окъунъыз.

Дерс битти. Тенеффюс башланды. Талелелер азбаргъа ашыкътылар. Сыныфта Айше, Алим ве Ибраим къалды. Олар бугунь невбетчилер. Айше сыныфны авалатмакъ ичюн пенджерени ачты. Алим исе тахтадаки языларны чулнен сюртти. Ибраим чечеклерни суварды.

Бираздан тенеффюс битти. Талелелер сыныфкъа толуштылар. Оджа дерсни башлады.

1. Бу метинде джумлелер манаджа бири-биринен багълымы?
2. Метинге къайсы серлева келише: «Дерс битти», «Тенеффюс» я да «Невбетчилер»?

Метин джумлелерден тизиле. Метинде джумлелер бири-биринен манаджа багълы ола. Метинде джумлелер белли бир тертипте ерлеше. Метинге серлева къоймакъ мумкюн.

17-мешгъулиет. 16-нджы мешгъулиетни даа бир кере окъунъыз.

Метинде къач джумле бар, анълатынъыз.

Эр бир джумледе не акъкъында айтыла?

Агъзавий нутукъта джумлелер бири-биринден насыл айырыла? Я язма нутукъта?

Метинден ресимге келишкен джумлелерни тапынъыз ве дефтеринъызге язынъыз.

18-мешгъулиет. Окъунъыз.

Еди яшлы Алиме

Ана тилини биле.

Достлары оны севе.

Ай! Машалла, Алиме!

Дилявер Сеттаров

1. Шиирде Алиме акъкъында не айтыла?

Серлева къоюнъыз.

2. Дефтеринъызге кочюрип язынъыз.

19-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Акъыллы къаргъа

Къаргъа пек сувсагъан экен. О, бир бардакъ коре. Бардакънынъ ичинде сув пек аз экен. Къаргъа башыны узата. Сувгъа еталмай. Не япмалы?

Къаргъа уфакъ ташчыкъларны ала ве бардакъкъа ташлай. Бардакъ ташнен тола. Сув юкъары котериле. Сувсагъан къаргъа сув ичип тоя.

Лев Толстой

1. Метинге серлевасы келишкенини исбатланъыз.
2. Метинде къач парча бар? Экинджи парчада не акъкъында айтыла? Озь сёзлеринъизнен икяе этинъыз.
3. Ашагъыдаки ресимлерге бакъып, къаргъанынъ арекетлерини анълатынъыз.

20-мешгъулиет. Окъунъыз.

Дост — бизим энъ якъын инсанымыз. Чюнки тек достумызгъа биз сырларымызны айтып оламыз. Дост агъыр вакъытта бизге ярдым этер.

Акыкый дост мераметли ве адалетли олур. Эгер достларнынъ меракълары бир олса, олар бир шейни севселер, оларнынъ достлугъы даа да къавий ола.

1. Метинде не акъкъында языла?
2. Метинге серлева къоюнъыз.

авалатмакъ — провітрити
бардакъ — глек, глечик
энь — самий (-а, -е, -і)

Сайымлар. Тезайтымлар

Окъув

Сайымлар

Бир пытакъта учь торгъай,
Учю де къанат саллай.
Бирер къуйрукъ учюнде,
Къанатлары къач дане?

Анамнынъ анасы бар,
Бабамда да ана шай.
Меним озь анам Гульнар,
Къач ана, къач бита, сай.

* * *

Бир, эки, учь —
Атламасы бизге кучь.
Дёрт, беш, алты,
Огюмде бир къаралты.
Еди етмеди.
Секиз мындан кечмеди,
Докъуздан сонъ келе он.
Чокъ сайы бар ондан сонъ...

Окъунъыз. Сайымларнынъ джевапларыны тюшюнип тапынъыз.

Тезайтымлар

Бакъа батакъкъа бакъа.

Къара къаргъа къонды беяз къаргъа.

Сары-сары, сап-сары

Суваденинъ сачлары.

Теке севе маматеке,

Эгер тапса, ашап кете.

Окъунъыз. Тезайтымны башта яваш, сонъ исе тез айтмагъа огренинъыз.

къаралты — тинь
батакъ — болото
теке — козел
маматеке — кульбаба

Эвель-эзельден халкъымыз балаларны эглендирмек ичюн тезайтымлар уйдургъан. Тезайтым сёзю «тез» ве «айтмакъ» сёзлеринден келип чыкъкъан.

Метин бу недир?

(девамы)

Къырымтатар тили

21-мешгъулиет. Окъунъыз.

Меним сой-акърабаларым пек чокъ. Эки къартбабам, эки битам, тизелерим, алаларым, эмджелерим, дайыларым бар.

Сой-акъраба чокъ олса, не къадар гузель!

1. Метинге серлева кьоюнъыз.
2. Я сизинъ насыл сой-акърабанъыз бар? Ана-бабанъыздан сорап билинъыз. Олар акъкъында икяе этинъыз.

22-мешгъулиет. Окъунъыз.

Бизим Ватанымыз — аджайип Ешилъ Ада! Бу мукъаддес топракъта бинъ йыллар девамында бизим баба-деделеримиз яшагъан.

Къырымнынъ берекетли топрагъы, буллюр киби салкъын чокъракълары, битмез-тюкенмез Къара денъизи бар.

А. Меметовадан

1. Метин эки парчадан ибарет. Биринджи парчада не акъкъында айтыла? Я экинджи парчада?
2. Ресимде корьгенинънизни икяе этинъыз.
3. Биринджи парчаны дефтеринъызге догъру ве дюльбер язып алынъыз.

23-мешгъулиет. Окъунъыз.

Ана киби яр олмаз, Ватан киби ер олмаз.
Ватансыз адам — къанатсыз къуш.
Ватан севгиси — севгилернинъ энъ буюгидир.
Ватан кунештен гузель, алтындан къыйметлидир.

1. Бу аталар сёзлеринде не акъкъында айтыла?
2. Аталар сёзлерини дефтеринъызге язынъыз ве эзберленъыз.
3. Ватан акъкъында даа насыл аталар сёзлерини билесинъыз?

24-мешгъулиет. Окъунъыз.

1) Тильки койге кельди. 2) О, кумеске кирди. 5) Копек тилькиге атылды. 3) Копек кумеснинъ къапусы артында сакъланды. 4) Тильки куместен чыкъты. 6) О, тилькини тутты.

1. Джумлелерни ойле тертипте язынъыз ки, метин олсун.
2. Метинге серлева къоюнъыз.

25-мешгъулиет. «Меним сой-сопларым» мевзусында икяе уйдурынъыз. Икяени дефтеринъызге язынъыз.

мукъаддес — святей (-а, -е, -і)
баба-деделер — предки
булльор — кришталь
битмез-тюкенмез — безмежний (-а, -е, -і)
яр — коханий (-а, -е, -і)
кумес — курник

Тильки ве Къаз

масал

Куньлернинъ биринде тильки къазны тута да:

— Къаз, мен сени ашайджагъым! — дей.

Къаз не япсын?

— Яхшы, мен разым, тильки. Лякин меним бир риджам бар. Мен бир кере ойнайым, сонъ мени ашарсынъ, — дей къаз.

— Айды, ойна, – дей тильки. — Мен сени ашамагъа етиштирим.

Къаз къанатларыны ачып, тургъан еринде къакъып башлай.

Буны корип, тильки дей:

— Сен, къаз, яхшы ойнайсынъ, эм де пек уста экенсинъ.

Озю исе къазгъа таба яваш-яваш якъынлаша. Къаз къанатларыны къакъып ойнагъан киби эте, котериле де учып кете. Тильки тек артындан бакъып къала.

1. Тильки къазны не япаджакъ ола?

2. Къаз насыл айнеджилик япа? Сыныфта масалны роллерге болип саналаштырынъыз. Тильки ве къазнынъ арекетлерине такълид этип, ифадели ве дуйгъулы айтмагъа тырышынъыз.

Бу айвандыр — йыртыджы,
Озю сары, айнеджи.
Яшай дагъда, ювада,
Тавукъ тутмакъ мырады.

Тапмаджанынъ джевабыны айтынъыз.
Бу сёзде къач сес ве къач ариф бар?

риджа — прохання
уста — майстер
етиштирмек — встигнути
йыртыджы — хижак
айнеджи — хитрун, хитрий

Абзац бу недир?

Къырымтатар тили

26-мешгъулиет. Окъунъыз.

Эвель-эзельден халкъымыз балаларны эглендирмек ичюн тезайтымлар уйдургъан. Тезайтым сёзю «тез» ве «айтмакъ» сёзлеринден келип чыкъкъан.

Тезайтымны огренмек ичюн башта оны ашыкъмайып окъунъыз. Къыйын сёзлерни бир къач кере текрарланъыз. Сонъ тезайтымны тез айтмагъа арекет этинъиз. Эзберлеген сонъ тезайтымны тез ве догъру айтмагъа тырышынъыз.

Бу метинде къач парча бар?

Эр бир парчада не акъкъында айтыла?

Экинджи абзацны дефтеринъызге язып алынъыз.

Метин парчаларгъа болюне. Там фикирни бильдирген метин парчасына **абзац (сатыр-башы)** дерлер.

Абзац янъы сатырдан башланып, биринджи сатыры бираз сагъ тарафкъа чекилип язылыр.

27-мешгъулиет. Окъунъыз.

Зенгин мевсим

Кузь — йылнынъ энъ зенгин мевсими. Тарлалардан машиналар толу-толу къайта. Багъчаларда алма, армут, айва мейвалары пек чокъ. Бостанларда помидор, морпатильджан, бибер, согъан, сарымсакъ ве къапыста башлары обаланып тура.

Кузь – бол берекет мевсими!

1. Метинни даа бир кере окъугъанда, эр бир джумленинъ сонъунда сесинъизни алчатынъыз ве джумлелер арасында токътав япынъыз.
2. Дёртюджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

28-мешгъулиет. Окъунъыз.

Темизлене тарлалар,
Себзе тола амбарлар.
Бизге бойле бахшышлар
Кузь кетире, балалар!

Эльмаз Бахшыш

1. Шиирде къач джумле бар?
2. Биринджи джумледе не акъкъында айтыла?
Я экинджи джумледе?
3. Бу шиирге къайсы серлева келише: «Кузь» я да «Кузь бахшышлары»?

29-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Роман-Къош — Къырымнынъ энъ юксек дагъы.
Асылында онынъ ады Орман-Къош олмакъ керек,
чюнки онынъ тёпесинде чокъ тереклер осе. Чокъ
тереклер оськен ерге орман дейлер.

1. Къырымнынъ энъ юксек дагъынынъ ады не?
2. Насыл ерге орман дейлер?
3. Метинге серлева къоюнъыз. Экинджи джумлени дефтеринъызге язып алынъыз.

30-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Къып-къырмазы къызылчыкъ,
Йырлап джыя бир къызчыкъ,
Къулагъында сыргачыкъ
— Недир дейсиз? — Къызылчыкъ.

Сейран Усеинов

1. Къырымтатарлар къызылчыкътан не пиширелер?
2. Шиирге серлева къоюнъыз.
3. Дефтеринъызге кочюрп язынъыз.

Окъув

Не ичюн Хораз ве Тавукъ бир куместе яшайлар

масал

Бир заманда бар экен, бир заманда ёкъ экен, юксек къырнынъ этегинде бир Хораз яшай экен. Онынъ туздан ясалгъан эви бар экен. Эви юксек, дюльбер ве йылтыравукъ экен. Хораз озь эвинен ойле гъурурлана ве ойле къопайып юре ки, кимсени танымай экен.

Орманнынъ четинде исе таштан ясалгъан кичик эвчикте Тавукъ яшай экен. Тавукъ пек мераметли, эр кеске ярдым эте, балаларны севе, оларгъа эр кунь йымырта къозлай экен.

Куньлерден бир кунь шу Тавукънынъ тузу бите. Не япмалы? «Айды, Хоразгъа барайым, онынъ тузу чокъ. Азчыкъ сорасам, ёкъ демез», — деп тюшюне Тавукъ

ве кьыргъа тараф кете. О, Хоразгъа келип, эвнинъ
къапусыны къакъа да, дей:

— Кьо-кьо, кьо-кьо, кьо-кьо-кьокъ,
Тузум битти, тузум ёкъ.
Къомшум, ярдым эт манъа,
Бир чимлем туз бер манъа.

Хораз кокюсини керип, босагъадан бакъа да:

— Меним эвим йылтыравукъ,
Сенинъ эвинъ къалтыравукъ,
Санъа тузумдан бермем,

Ёкъ ол козюмден, Тавукъ! — дей ве Тавукъны
къувып йибере. Гъарип Тавучыкъ не япсын, тузсуз
къайтмагъа меджбур ола. Орманда энди къоркъунчлы,
къаранлыкъ, бир шей корюнемей. Эрте ятмагъа
алышкъан Тавукъ къоркъа-къоркъа эвине къайта.
О куньден сонъ Хоразгъа бармай.

1. Хораз кьайда яшагъан? Онынъ насыл эви бар экен?
Я Тавукъ кьайда яшай? Онынъ эви неден ясалгъан экен?
2. Не ичюн Тавукъ Хоразгъа бара?
3. Хораз Тавукъны не деп кьува? Метинден Тавукъ ве Хоразнынъ айткъанларыны тапып, ифадели окъунъыз.

кьыр — пагорб
гъурурланмакъ — пишатися
кьопайып юрьмек — хвалитися
чимлем — дрібка, щіпка

* * *

Азмы кече, чокъмы кече, ягъмурлар ягъмагъа башлай. Тавукъ озь разнынъ эви исе ягъмурлардан ирий. Юксек таванындан, йылтыравукъ диварларындан, мердивенли босагъасындан ич бир шей кьалмай. Хораз ягъмур тубюнде кьалып, сылана.

Сыланып ушюген Хораз геджелемеге Тавукъкъа бара да, дей:

— Эвим сувдан ириди,
Аякъларым ушюди.
Йибер мени эвинъе,
Къомшучыгъым, ёкъ деме!

Тавукъ мераметли олса да, эски джан агърысыны унутмай. Эвинден чыкъа да:

— Манъа тузны кьызгъандынъ,
Мени эвинден кьувдынъ.
Энди озюнь, джоюл кет,
Бар, ягъмурда фикир эт! — дей.

Хораз энди озь алыны анълап, окюр-окюр агъла-магъа башлай. Къайда барсын? Кимсеге яхшылыкъ япмагъан, тек озюни билип яшагъан.

Тавукъ пенджеренден Хоразнынъ агълагъаныны коре ве оны аджий. Ниает, мераметли Тавукъ Хоразны эвге чагъыра, ашата, урбаларыны къурута ве юкъламагъа ер косьтере.

Шу куньден сонъ хоразнен тавукъ берабер яшамагъа башлайлар. Хораз энди эр кеснен дост ола, эписинен муляйим лаф эте. Файдам тийсин деп, озюне зенаат тюшюнп тапа. Саба эрте тура, юксек бир ерге учып чыкъа да:

— Къо-къа-ре-къокъ! Къо-къа-ре-къокъ!

Етер артыкъ, юкью ёкъ.

Турынъыз, балалар, мектепке

Азырланынъыз кетмеге, — деп, этрафта яшагъанларыны уята.

Тавукъ исе эвелькиси киби йымырта къозлай,
чипчелерни бакъа ве бойле йырлай:

— Къо-къо, къо-къо, къо-къо-къокъ!
Къозлагъан йымыртам чокъ.
Пишинъиз, ашанъыз,
Дост, муаббет яшанъыз!

1. Хоразнынъ эвине не ола?

2. Сыланып ушюген Хораз не япа?

3. Тавукъ Хоразгъа насыл ярдым эте?

4. Берильген сёзлерден файдаланып, Тавукъкъа ве Хоразгъа келишкен сойларыны сечип алынъыз: *гъурурлана, мераметли, къопайып юре, эр кеске ярдым эте, кимсени танымай, йымырта къозлай, кимсеге яхшылыкъ япмай, чипчелерни бакъа, тек озюни билип яшай.*

5. Бу масал неге огрете? Тюшюнип бакъынъыз ве айтынъыз.

6. Окъунъыз. Тапмаджанынъ джевабыны тапып, ресимини япынъыз.

Башы — таракъ

Къуйругъы — оракъ.

таван — стеля

джан агъырысы — образа

зенаат — професия, ремесло

оракъ — серп

Масал – халкъ тарафындан уйдурылгъан ве агъыз-агъыздан айтылгъан эсердир. Масал къараманлары акъыллы, мераметли, джумерт я да къоркъакъ, къызгъаныч, айнеджи олалар. Халкъ масалларда озюнинъ арзу-истеклерини, омюр акъкъында тюшюнджелерини акс эткен.

Джумле бу недир?

Къырымтатар тили

31-мешгъулиет. Окъунъыз. Джумленинъ сонъунда токътав япынъыз.

Дюнъяда чокъ миллетлер яшай. Эр бир миллетнинъ Ватаны ве ана тили бар. Бизим Ватанымыз — Къырым. Миллетимиз — къырымтатар. Ана тилимиз — къырымтатар тили.

1. Окъугъанынъызны озъ сёзлеринъизнен айтынъыз.
2. Сиз эвде насыл тильде лаф этесинъиз? Я мектепте?
3. Толу джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

Эр бир джумле там бир фикирни бильдире.
Джумледе сёзлер манаджа багълана.

32-мешгъулиет. Аталар сёзюни окъунъыз.

ЭРКЕСКЕОЗЪВАТАНЫТАТЛЫ

1. Сизге окъумагъа не ичюн агъыр олды? Анълатынъыз.
2. Джумлени сёзлерге болюнъиз. Аталар сёзюни дефтеринъизге язынъыз. Башыны ве сонъуны догъру къайд этинъиз.

33-мешгъулиет. Окъунъыз. Эр джумледе къачар сёз олгъаныны айтынъыз.

Балалар ашайлар.

Балалар аш ашайлар.

Балалар сыджакъ аш ашайлар.

Балалар мектепте сыджакъ аш ашайлар.

Балалар эр кунъ мектепте сыджакъ аш ашайлар.

34-мешгулиет. Сёзлерни окъунъыз. Не ичюн бу сёзлерге джумле айтып оламаймыз?

Джемиль
дерс
шиир
ифадели
окъуй.

Берильген сёзлерден джумле тизинъыз. Керек олса, сёзлернинъ шекилини денъиштиринъыз. Джумлени дефтеринъызге язынъыз.

35-мешгулиет. Окъунъыз.

Биз Къырымда яшаймыз. Онынъ меркези — Акъмесджит шеэри. Къырымда Кефе, Кезлев, Къарасувбазар, Джанкой, Керичь, Багъчасарай шеэрлери де бар.

Бабам Багъчасарай янынъдаки Теберти коюнде, анам исе Албатта догъдылар.

1. Метинде къач парча бар?
2. Биринджи парчада не акъкъында айтыла? Я экинджи парчада ким акъкъында ве не айтыла?
3. Шеэрлернинъ адларыны дефтеринъызге язынъыз.
4. Сизинъ ана-бабанъыз къайда догъдылар?
Олардан сорап билинъыз.

Кузь

Тез етишти ягъмурлы кузь,
Кете дерске балалар.
Ягъмур ягъа гедже-куньдюз,
Энди сувуй авалар.

Кузь кельди эм тереклернинъ
Япракълары төкюльди.
Тарлаларда тютюнлер де,
Бостанлар да сёкюльди.

Не къарылгъач авелене,
Не турналар ойнайлар.
Не чибин бар къораларда,
Не чиркийлер къайнайлар.

1. Шиирни ифадели окъунъыз.

2. Кузьде табиат насыл деньише? Шиирге эсасланып,
икяени бойле башланъыз:

Кузьде авалар сувуй. Балалар дерске кете. ... .. .

Икяени дефтеринъизге язынъыз.

3. Шиирни эзберленъиз.

гедже-куньдюз — і вдень, і вночі
сёкюльди — спустіли (поля)
авелене — шукає, кружляє
къора — огорожа, загорожа
чиркий — комар

Джумле бу недир?

(девамы)

36-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз, къач сѣзден тизильгенини айтынъыз. Джумлелерни дефтеринъызге язынъыз.

1. Кузь. Авалар сувуды.
2. Къыш. Орталыкъ бем-безд.
3. Баарь. Акъбардакълар ачылды.
4. Яз. Денъиз ялысында адам чокъ.

Джумле бир ве бирден зияде сѣзлерден тизиле.

37-мешгъулиет. Окъунъыз. Сѣзлерни бири-биринен манаджа багълап, джумлелер тизинъыз. Джумленинъ башыны ве сонъуны къайд этинъыз.

Кобете, бугунъ, пиширеджек, анам;
онъа, ярдым, этем, мен;
бабам, келеджек, тезден иштен;
кобете, ашайджакъмыз, эпимиз.

1. Эр бир джумледе кьач сёз олгъаныны айтынъыз.
2. Ресимге бакъып, бир кьач джумле уйдурынъыз.

38-мешгъулиет. Окъунъыз.

Ана-бабадан башкъа дюнъяда эр шей тапылыр.
Ана-бабанъа сёз кьайтарма.

Бу аталар сёзлеринде не акъкъында айтыла?
Маналарыны анълатынъыз.

39-мешгъулиет. Давушлы окъунъыз. Парчада кьач джумле олгъаныны айтынъыз. Эр бир джумленинъ сонъунда сесинъизни алчатынъыз ве джумлелер арасында токътав япынъыз.

Амет ве Осман — экинджи сыныф талебелери
Олар тербиели балалар Дерске ич бир вакъыт кеч
къалмайлар Дерслерини озь вакътында азырлайлар
Бири-бирине ярдым этелер.

1. Языда джумленинъ башыны ве сонъуны насыл кьайд этеджексинъиз?
2. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Буны билинъиз!

Джумленинъ биринджи сёзю баш арифнен языла. Эр бир джумленинъ сонъунда нокъта, суаль я да нида ишарети къоюла.

40-мешгъулиет. Метинни окъунъыз. Джумлелернинъ сонъунда сесинъизни алчатынъыз.

Озен устюнден тар копюрчик кече эди. Бу копюрде эки эчки бири-бирине къаршы кельди. Олар бири-бирине ёл бермеге истемедилер. Тюртюшмеге башладылар. Инат эчкилер экиси де озенге йыкъылдылар.

1. Метинде не акъкъында айтыла? Не ичюн эчкилер озенге йыкъылдылар?
2. Метинге насыл серлева къоймакъ мумкюн? Тюшюнинъиз ве айтынъыз.

Окъув

Иосиф Паульсон

Ойнамагъа вакъыт ёкъ

Бир койде огъланчыкъ яшай экен. Кунълернинъ биринде бу огъланчыкъ мектепке окъумагъа кете. Саба маали пек гузель: кунеш айдын парылдай, нур сача, къушлар шень отелер. Огъланчыкънынъ окъумагъа истеги ич де ёкъ экен. О тек ойнамагъа севе.

Огъланчыкъ мектепке кеткенде, чечектен чечекке учкъан балкъуртны коре.

— Балкъуртчыкъ, — дей о, — юрь, берабер ойнайыкъ.

— Ёкъ, — дей балкъурт, — ойнамагъа вакътым ёкъ, мен бал топлайым.

Бир къач адым юрьген сонъ, огъланчыкъ копекке расткеле ве онъа:

— Юрь, берабер ойнайыкъ, — дей.

— Ёкъ, — джевап бере копек, — меним ойнамагъа вакътым ёкъ, мен саибимнинъ азбарыны, хырсыз кирмесин деп, къорумакъ кереким.

Сонъ огъланчыкъ чёкючинде черенден пичен ташы-
гъан къушчыкъны коре.

— Къушчыкъ, кель тежаран ойнайыкъ, — дей.

— Ёкъ, — джевап бере къушчыкъ, — меним ойна-
магъа вакътым ёкъ, манъа юва ясамакъ ичюн ёсун,
пичен, юнь джыймакъ керек.

Сонъра бала атны коре ве онъа:

— Атчыкъ, меннен азчыкъ ойна! — дей.

— Ёкъ, — джеваплана ат, — меним ойнамагъа вакъ-
тым ёкъ, богъдай сачыладжакъ ерни сюръмек керек.
Эгер сюръмесем, богъдай сачмагъа ер олмаз, демек,
отъмек де олмаз.

— Бирев меннен ойнамагъа истемей, эр кеснинъ
иши бар, демек, манъа да тенбеллик ярашмаз, — деп
тюшюнди огъланчыкъ ве мектепке таба ашыкъты.

1. Огъланчыкъ къайда кете?

2. Не ичюн огъланчыкънынъ окъумагъа истеги ёкъ эди?

3. Мектепке кеткенде огъланчыкъ кимлерни коре? Сыныфта огъланчыкънынъ балкъурт, копек, къушчыкъ ве атнен лаф эткенлерини роллерге болип, саналаштырынъыз.

4. Не ичюн огъланчыкъ мектепке таба ашыкъты?

саип — господар

черен — стіг (сіна)

ёсун — мох

къорумакъ — охороняти

отъмек — співати (про птахів)

Буны билинъыз!

Роллер боюнджа окъумакъ ичюн бойле азырлыкъ керек: къараманларны тайинлемек, роллерни ве окъумакъ ичюн сёзлерни бельгилемек, керекли интонацияны сечмек.

Тенбель акъшам ятамаз, саба турамаз.

Бу аталар сёзю неге огрете? Аньлатмагъа тырышынъыз.

Джумле бу недир?

(девамы)

41-мешгъулиет. Окъунъыз. Бу сатырлар насыл йырлардан алынган?

1. Уч, къушчыгъым, даим уч,
Якъынга ве узакъкъа!
2. Динъленъиз, мен йырлайым,
Йырлайым ве ойнайым.
3. Юкъла, балам, юкъла,
Тюшлер корип, юкъла.

Эр бир джумленинъ сонъунда насыл токътав ишарети къоюлгъаныны анълатынъыз.

42-мешгъулиет. Окъунъыз.

Сюндюс татам манъа къагъыттан хоразчыкъ япты. Онынъ эки тарафыны тюрлю бояларнен бояды. Мен хоразчыкъны бегендим. Оны аркъадашларыма да косътердим. Аркъадашларым да хоразчыкъны бегендилер.

1. Бу метинде не акъкъында айтыла? Икяе этинъиз.
Метинге серлева къоюнъыз.

43-мешгъулиет. Окъунъыз.

Чанъ къакъылды. Тенеффюс башланды. Талелелер азбаргъа ойнамагъа ашыкътылар. Сыныфта Гульсюмнен Гъани къалдылар. Олар бугунъ невбетчи.

Тенеффюс биткен сонъ талелелер сыныфкъа толуштылар.

1. Метинде къач абзац бар?
2. Биринджи абзац къач джумледен ибарет?
3. Буюк арифнер язылган сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Олар не ичюн буюк арифнен языла? Анълатынъыз.

44-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз.

1. Ресимде не коресинъыз? Икяе этинъыз.
2. Бир къач джумле тизинъыз. Джумлелерни дефтеринъызге язынъыз.

3. Ярдимджы сёзлер: темиз кок, мавы денъиз, къумлуялы, кираметли эвчиклер, ешилъ тереклер, къоджаман дагълар.

45-мешгъулиет. Окъунъыз. Эр бир джумленинъ сонъунда токътав япынъыз.

Бизим Ватанымыз — Къырым. Къырымнынъ табиаты пек дюльбер. Мында Чатырдагъ, Къарадагъ, Аювдагъ дагълары бар. Къарасув, Къачы, Бельбек озенлери акъа.

1. Джумлелерде не акъкъында айтылгъаныны анълатынъыз.
2. Буюк арифнен язылгъан сёзлерни дефтеринъызге язып алынъыз. Олар не ичюн буюк арифнен языла? Анълатынъыз.

Бир кунь Амет дерслерини азырлай эди. Дерслерини битирген сонъ, о, къалем ве дефтерини маса устюнде къалдырып, азбаргъа ойнамагъа ашыкъты. Шу арада Асан къардашы элине къалем алып, дефтерине чешит сызыкълар сызды ве саифелерини йыртты.

Оюндан къайтып кельген Амет, булашкъан ве йыртылгъан дефтерини корип, агъламагъа башлады. Анасына барып, шикъет этти. Лякин анасы, Аметни динълеп, бойле деди:

— Асаннынъ къабааты ёкъ, о даа кичкене, япкъан ишини анъламай. Эгер сен дерслеринъни азырлагъан сонъ дефтерлеринъни джыйыштыргъан олсанъ, бойле шей олмаз эди. Не ичюн сен озюнь тертипни севмейсинъ?

1. Амет дерслерини битирген сонъ къайда ашыкъты?
2. Къардашы Асан не япты?
3. Аметниъ шикъетине анасы не деди? Онынъ айткъанларыны метинден тапынъыз ве даа бир кере окъунъыз.
4. Я сиз тертипни севесинъизми?

къабаат — вина, провинна
тертип — порядок, лад
эль — рука
чешит — різні

Джумле бу недир?

Къырымтатар тили

(девами)

46-мешгъулиет. Окъунъыз.

Аювдагъ Къырымнынъ энъ белли дагъыдыр. Бу дагъ денъизде сув ичкен буюктен-буюк аювны анъдыра. О Къырымнынъ дженюбинде ерлешкен.

Халкъымызда Аювдагъ акъкъында эфсане ве шиирлер бар.

1. Аювдагъ нени анъдыра?
2. Бу дагъ къайда ерлешкен?
3. Къырымда даа насыл дагълар бар? Хатырланъыз.
4. Ресимге бакъып, бир къач джумле уйдуринъыз ве дефтеринъызге язынъыз.

47-мешгъулиет. Окъунъыз. Шиирде къач джумле бар?

Къырым — бизим эвимиз,
 Кунешимиз, кокюмиз.
 Къырым — бизим илимиз,
 Нефесимиз, тюшюмиз.

Юнус Къандым

1. Шиирде Къырым акъкъында не айтыла?
2. Биринджи джумлени дефтеринъызге язып алынъыз.

48-мешгъулиет. Окъунъыз.

Къартанам, айтты, меракълы, масал.
 Масал, айтты, меракълы, къартанам.
 Къартанам меракълы масал айтты.

- Догъру тизильген джумлени тапып, дефтеринъызге язып алынъыз.

49-мешгъулиет. Окъунъыз.

Эр бир халкънынъ озь ... бар. Ана тилинде масаллар, аталар сёзлери, йырлар, ... айтыла. Эр бир адам озь ана тилини ... керек.

1. Джумлелерни дефтеринъызге язып алынъыз. Нокъталар ерине манаджа келишкен сёзлерни язынъыз.
2. **Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер:** бильмек, тапмаджалар, ана тили.

50-мешгулиет. Окъунъыз. Шиирге серлева къоюнъыз.

Къырым — бизим Ватанымыз.

Ватан — бизим Анамыз.

Биз Ватанны бу дюньяда

Энь мукъаддес саямыз.

Шиирде къач джумле бар?

Учюнджи джумлени дефтеринъизге кочюрп язынъыз.

Якъуб Шакир-Али

Окъув

Окъу, яз!

Хош кельсе де санъа оюн,

Ташла буны яз, окъу.

Бель багълама тенбелликке,

Сакъын алданма, окъу!

Эй, бала! Зая этме вакътынъны,

Къыш-яз окъу, яз.

Окъумагъа алышмасанъ,

Сайылырсынъ бир айлаз.

1. Шиирни ифадели окъунъыз.

2. Шаир балаларны неге чагъыра?

3. «Бель багълама тенбелликке» сатырыны сиз насыл анълатыр эдинъиз? Тюшюнп бакъынъыз.

4. Бильги акъкъында аталар сёзлерини дикъкъатнен окъунъыз. Оларнынъ манасыны анълатынъыз.

Энь яхшы дост — китаптыр,

Энь яхшы зенгинлик — бильгидир.

Алтын ерде къалса да — бильги ерде къалмаз.

Окъувсыз бильги ёкъ ,

Бильгисиз кунюнь ёкъ.

бель — спина
зая этмек — загубити, втратити
айлаз — шибеник, бешкетник

Къырымтатар тили

Насыл джумлеге икяе джумлеси дейлер?

51-мешгъулиет. Икяени окъунъыз. Джумленинъ сонъунда токътав япынъыз.

Эдем Къалай коюнде яшай о экинджи сыныфта окъуй оларнынъ Йылдыз адлы сыгъыры бар Йылдыз эр йыл къышта бузавлай онынъ сютю пек лезетли ола.

1. Джумленинъ биринджи сёзю насыл арифнен языла?
2. Языда джумленинъ сонъу насыл къайд этиле?
3. Эр бир джумледе не акъкъында хабер этиле?

Бир шей акъкъында хабер эткен джумлеге **икяе джумлеси** дейлер. Икяе джумленинъ сонъунда **нокъта (.)** къююла.

52-мешгъулиет. Шиирни дефтеринъизге язынъыз.

Бизим тиль ойле дюльбер ки,
Сукъланалар башкъалар.
Огрнмеге пек истейлер
Бизим огълан ве къызлар.

Аблязиз Велиев

1. Биринджи джумледе не акъкъында айтыла? Я экинджи джумледе?
2. Биринджи джумледе созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз.

53-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз. Масалнынъ адыны хатырланъыз.

1. Ресимде не коресинъыз?

2. Эчкининъ къач улагъы бар?

3. Джевапларны дефтеринъизге язынъыз. Джевапларда не акъкъында хабер этильген? Бу насыл джумлелер ола?

54-мешгъулиет. Окъунъыз.

Къырымда, башлап, адамлар, энъ, яшагъан, заманлардан, къадимий.

Энъ къадимий, адамлар яшагъан, заманлардан башлап, Къырымда.

Къырымда энъ къадимий заманлардан башлап адамлар яшагъан.

Догъру тизильген икяе джумлесини тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.

55-мешгъулиет. Кузь акъкъында бир къач джумле уйдурынъыз. Оларны дефтеринъизге язынъыз.

икяе джумлеси — розповідне речення
бузавламакъ — телитися
сукъланмакъ — заздрити (білою задрістю)
къадимий — древній (-я, -е, -і), стародавній (-я, -е, -і)

Окъув

Асан Чергеев

Айванлар не айталар?

Хораз

Агъаргъанда ернен кок
Мен багъырам: «Кьо-къа-ре-къокь!»
Уянтам балаларны,
Пек севем мен оларны.

Тавукъ

Къакъылдайым азбарда,
Тобанларнынь янында.
Сизге, балалар, йымырта
Береджегим ярын да.

Мышыкъ

Балалар корьсе, севине,
Чагъыралар эвине.
Сычанларны тутам мен,
Шу дакъкъасы ютам мен.

Эчки

Сакъалчыгъым уп-узун,
Ошайым къойгъа озюм.
Тийме, чобан, сен манъа,
Тырмашайым къырларгъа.

Тавшан

Тавда, чѐльде яшайым,
Хавуч, хыяр ашайым.
Авджыларны корьгенде
Титремеге башлайым.

Кирпи

Урбам меним тегенек,
Бу тегенек не керек?
Юварланып яткъанда
Тийме манъа, сен, демек.

Арслан

Окюргенде, давушым
Дагъны, чѐльни янъгъырта.
Пек къуветли панджам бар,
Ургъан ерни дагъыта.

Аюв

Зынджырлайлар бойнумны,
Ойнаталар сопалап.
Корьдинъизми, балалар,
Чапкъанымны топаллап?

Чегертки

Чырылдайым бутюн яз,
Бирлик олып яшаймыз.
Ерге ашайт толдуруп,
Къышта раат яшаймыз.

Торгъай

Кузьде къушлар кочькенде,
Къыштан къалам чырылдап.
Ерни къарлар орыткенде,
Алым, достлар, пек харап.

Къарылгъач

Ювалайым сачакъта
Язын куню сыджакъта.
Эр кунь тюркю айтам мен.
Кузьде сизден къайтам мен.

окурмек — ревіти (про тварин)
панджа — лапа
сопаламакъ — бити палицею (дрючком)
топалламакъ — кульгати
ашайт — харчі, продукти
пек харап — тут: у значенні дуже погано
сачакъ — виступ даху, карниз

1. А. Чергеевнинъ эсеринде къайсы айванларнынъ яшайышы тасвирлене?
2. Шиирлернинъ мундериджесине эсасланып, эр бир айванчыкънынъ яшайышы акъкъында икяе этинъиз.
3. Бегенген айванларынъыз акъкъында шиирлерни эзберленъиз.

Буны билинъиз!

- * Шиир я да икяени окъумагъа башлагъанда, башта серлевасыны окъунъыз.
- * Шиирни я да икяени ким язгъаныны бакъынъыз.
- * Серлевадан сонъ метин келе. Метинни тюшюнип ве ашыкъмайып окъунъыз.

Насыл джумлеге суаль джумлесидейлер?

Къырымтатар тили

56-мешгъулиет. Окъунъыз. Джумлелернинъ сонъунда къоюлгъан токътав ишаретлерине дикъкъат этинъиз.

Таир къайда яшай? Таир шеэрде яшай.

Сиз дерсте не яптынъыз? Биз дерсте шиир окъудыкъ.

Алиме мектепте насыл окъуй? Алиме мектепте пек яхшы окъуй.

Къайсы джумлелерде сорав манасы бильдириле?

Сорав бильдирген джумлеге **суаль джумлесидейлер**. Суаль джумлесининъ сонъунда **суаль ишарети (?)** къоюла.

57-мешгъулиет. Суаллерни окъунъыз. **Эбет** я да **ёкъ** сёзлеринен джевап беринъиз.

1. Сен окъумагъа севесинъми?
2. Эр кунъ китап окъуйсынъмы?
3. Тез окъуйсынъмы?
4. Саба эрте турасынъмы?
5. Дерслеринъни вакътында азырлайсынъмы?

58-мешгъулиет. Суаллерни окъунъыз. Толу джевап-ларны дефтеринъизге язынъыз.

Сенинъ адынъ ве сойадынъ не?

Сен къач яшынъдасынъ?

Сен къайда яшайсынъ?

Сыныфынъызда къач талебе бар?

Оджапченъизнинъ ады не?

59-мешгъулиет. Окъунъыз.

- Санъа къалем керекми?
- Ёкъ, манъа къарандаш керек.
- Насыл тюсте къарандаш керек?
- Къырмызы тюсте.

Суаль джумлелерини дефтеринъызге язып алынъыз.

60-мешгъулиет. Икяе джумлелеринден суаль джумлелери япынъыз. Дефтеринъызге язынъыз.

Нумюне: Анам кельди. — Анам кельдими?

Кунеш чыкъты. — ... .. ?

Мустафа китап алды. — ... .. ?

Эльмаз эрте турды. — ... .. ?

Эмджем иштен кельди. — ... .. ?

токътав ишаретлери — розділові знаки

суаль джумлеси — питальне речення

суаль ишарети — знак питання

дикъкъат этмек — звернути увагу

Окъув

Неден файда?

Бир кунъ тавшан кирпини корип, айретте къалгъан:

— Вай, кирпичи, устюндеки урбанъ пек чиркин, — деген. — Энди тикенден урба олурмы?

— Тикенли урбанынъ файдасыны бильген анълар, — деген кирпичи. — Бу урба мени душманларымдан къорчалай. Олар меним яныма келип къокълансалар да, тениме токъунмайлар. Я о сенинъ дюльбер тончыгъындан не файда?

— Меним тончыгъым мени къыш сувукъларындан къорчалай, — деген тавшан.

— Арт аякъларынь пек узун ве чиркинлер.

— Узун аякънынъ файдасыны бильген анълар, — деген тавшан. — Аякъларнен окъ киби чапып, тилькининъ тишлеринден къуртулам.

1. Масалны саналаштырынъыз. Тавшан ве кирпининъ сёзлерини керекли интонациянен, ифадели айтынъыз.

2. Тикенли урба, дюльбер тончыкъ айванларгъа насыл файда бере? Масалгъа эсасланып, икяе этинъиз.

3. Тампаджаны джевабыны тапып, ресимни япыныз.

Бир къарасанъ — дёрт аякъ,

Бир къарасанъ — томалакъ.

Аркъасында бинъ таякъ.

тончыкъ — шубка

токъунмакъ — торкатися, доторкатися

окъ — стріла

къуртулмакъ — рятуватися

къарамакъ (бакъмакъ) — дивитися

Насыл джумлеге суаль джумлеси дейлер?

(девамы)

61-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. Чалгъыджы не япа? — Чалгъыджы ... .
2. Оюнджы не япа? — Оюнджы ... .
3. Йырджы не япты? — Йырджы ... .

Нокъталар ерине келишкен сёзлерни сечип язынъыз.

Ярдымджы сёзлер: ойнай, йырлады, чала.

62-мешгъулиет. Окъунъыз.

Сайым

Бир, эки, учь, дёрт, беш, алты, еди.

Буны санъа ким деди?

Деген деди он еди.

Чиберекни ким еди?

1. Суаль джумлесини дефтеринъызге язып алынъыз.
2. Сиз даа насыл сайымларны билесинъыз?
3. Сайымны эзберленъыз.

63-мешгъулиет. Окъунъыз.

— Сыныфта къач талебе бар?

— Докъуз талебе.

— Къач къыз ве къач огълан?

— Учь къыз ве дёрт огълан.

— Я даа эки талебе къайда?

— Олар даа кельмедилер.

Я сизинъ сыныфынъызда къач талебе бар?

Олардан къач къыз ве къач огълан? Джевабыны дефтеринъызге язынъыз.

Бир раледде отургъан аркъадашынынънен сыныфдашларынынъыз акъкъында диалог тизинъиз ве айтынъыз.

64-мешгъулиет. Окъунъыз.

Бабам кузьде сийрек ола эвде.

Бабам — чобан.

Эчки бакъа чельде.

Мен сорадым бабамдан

Кельгенде —

О, тешексиз насыл юкълай чельде?

Шаштым, эшитип бабамнынъ сёзюни —

«Тешегимиз — чельнинъ йымшакъ юзю!

Ёргъанымыз — йылдыз толу сема».

Ястыкъ ичюн

Сёз айтмады амма...

Нузет Умеров

1. Бала бабасына насыл суаль берди? Не ичюн бала бабасынынъ сёзлерини эшитип, шашты?

2. Шиирде къач икяе джумлесин бар? Икяе джумлелерини дефтеринизге язып алынъыз.

65-мешгъулиет. «Неден файда?» масалындан суаль джумлелерини тапып, дефтеринизге язып алынъыз.

сайым — личилка

сийрек — рідко, нечастий (-а, -е, -і)

юзь — обличчя (чи особа — залежить від контексту)

сема — небо

шашмакъ — дивуватися

Къарынджалар

Къарынджаларнынъ балабан ве кичкене сойлары бар. Олар озь юваларыны тереклернинъ тубюнде, отлар ичинде ясайлар. Юванынь делигинден эр бир тарафкъа ёлчыкълар корюне. Бу ёлчыкълар къарынджаларнен толу. Бириси ювасындан чыкъа, бириси ювагъа бир шейлер ташый.

Къарынджалар юваларына урлукъ, богъдай данечиклерини ташыйлар. Олар къышлыкъ ашайджакъларыны топлайлар. Бир богъдай данеси бир къарынджа ичюн бир чувал ашлыкъ демектир.

Эр бир къарынджанынь озь иши бар.

Икяени дикъкъатнен окъунъыз.

Догъру джевапны бельгиленъиз:

1. Къарынджанынь насыл сойлары бар?
  - а) балабан ве кичкене;
  - б) къырмызы ве ешилъ.

2. Олар озь юваларыны кьайда ясайлар?
  - а) тереклернинь тѣпесинде;
  - б) тереклернинь тюбюнде, отлар ичинде.
3. Къарынджалар юваларына не ташыйлар?
  - а) урлукъ, богъдай данечиклери;
  - б) алма, армут.
4. Бир богъдай данеси бир къырмыскъа ичюн недир?
  - а) бир чувал ашлыкъ;
  - б) бир къопкъа ашлыкъ.

Юрем мен безмей-талмай,
Аякъ менде пек къыскъа.
Чокъ чекишме тапалмай,
Меним адым — ... .

Нокъталар ерине керекли сѣзни къоюнъыз ве тапма-
джаны дефтеринъызге язып алынъыз. Тапмаджагъа
ресим япынъыз.

Адхат Сеногъул

Къырмыскъа

Къырмыскъадай ишкир айван
Бармы экен дюньяда?
Танъда турып, акъшамгъадже
Ишлей эр сой авада.

Кимсе онъа ишле демей,
Озю билип чалыша.
Озюнден чокъ юк котере,
Кучьлюклерге алыша.

Озю кичичик олса да,
Файдасы буюктир пек.
Иш севмеген тенбель баллар
Алсынлар ондан орьнек.

1. Шиирни окъунъыз. Суаль ишаретинен биткен джумлени насыл окъумакъ керек?
2. Метинге эсасланып, кырымскъанынъ ишкирлиги акъкъында икяе этинъыз.
3. Шиирнинъ эсас фикери къайсы сатырларда ифаделенген? Бу сатырларны тапып окъунъыз.

делик — діра
ашлыкъ — злак, зерно
танъ — зоря
кучьлюк — тут у значенні тягар, важкість
орьнек — приклад

Кырымтатар тили

Насыл джумлеге эмир джумлеси дейлер?

66-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Озюньден буюкке ёл бер.
2. Йырла, бульбуль, динълейим,
гонълюмни хош этейим.
3. Не де гузель къайтарма,
Тюш ортагъа ве ойна.

Джумлелернинъ маналарыны анълатынъыз. Дефтеринъизге язып алынъыз.

Эмир джумлеси риджа, эмир, истек, насиат, мураджаат, ялварув, теклиф, чагъырув маналарыны бильдире.

67-мешгъулиет. Окъунъыз. Бу парча къайсы масалдан алынган?

Куньлерден бир кунь шу Тавукънынъ тузу бите. Не япмалы?

«Айды, Хоразгъа барайым, онынъ тузу чокъ. Азчыкъ сорасам, ёкъ демез», — деп тюшюне тавукъ ве кыргъа тараф кете. О, Хоразгъа келип, эвнинъ кяпусыны кыакъа да, дей:

— Къо-къо, къо-къо, къо-къо-къокъ,
Тузум битти, тузум ёкъ.
Къомшум, ярдым эт манъа,
Бир чимлем туз бер манъа.

1. Хораз тавукъкыа туз береми?

Хатырланъыз ве икяе этинъыз.

2. Эмир джумлесини тапып, дефтеринъызге язып алынъыз.
Бу джумледе насыл мана бильдириле?

68-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Тийме, чобан, сен манъа,

Тырмашайым кырларгъа.

2. Мен бир кере ойнайым, сонъ мени ашарсынъ, —
дей къаз.

3. Кышны яздан тюшюн.

4. Дерслеринъни вакътында яп.

1. Бу насыл джумлелер? Маналарыны анълатынъыз.

2. Насиат манасыны бильдирген джумлелерни дефтеринъызге язып алынъыз.

69-мешгъулиет. Окъунъыз. Джумлелернинъ маналарыны анълатынъыз.

1. Керим, оджаны дикъкъатнен динъле.

2. Келинъыз, «Кузь» шиирине ресим япайыкъ.

3. Ялварам, яхшы отурынъыз.

4. Алиме, риджа этем, тюкяндан отьмек кетир.

Теклиф манасыны бильдирген эмир джумлесини дефтеринъизге язып алынъыз.

70-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Олар насыл маналарны бильдирелер?

Эдепни эдепсизден огрен.

Бир ташкъа эки кере сюрюнме.

Бильгенинъни — сёйле,

бильмегенинъни — динъле.

Дефтеринъизге язып алынъыз. Эзберленъиз.

Бу насыл джумлелер? Икяе я да эмир джумлелерими?

эмир джумлеси — спонукальне речення

риджа — проханняя

эмир — наказ, розпорядженняя

насиат — настанова

Окъув

Мышыкъ ве копек

украин халкъ масалы

Куньлерден бир кунь мышыкъ копекни растке-тирген. Копек бутюн кунь саибинен берабер чобан-лыкъ япкъан, акъшам исе къурсагъыны яхшы этип тойдургъан ве юкъугъа далгъан. Мышыкъ копектен сорай:

— Айтчы манъа, копек, къурсагъынъ тойса да, яхшы юкъласанъ да, яшайышынъ пек ярамай, къаарь-къасеветке толу. Не ичюн бойле ола, я? Меним исе къасеветим ёкъ, сыджакъ эвде ятам, лякин юкълап оламайым, ашнынъ лезетини анълап оламайым.

Копек бир аз сускъан сонъ:

— Башта чалыш, сонъ аша, башта бутюн ишни битир де, сонъ юкъла, — дей.

1. Мышыкъ копектен нени сорай?

2. Копек насыл джевап бере?

3. Не ичюн мышыкъ раат юкълап оламай? Анълатынъыз.

4. Сыныфта масалны роллерге болип, саналаштырынъыз.

5. Аталар сёзлерини окъунъыз. Къайсы бири масалнынъ эсас фикирине якъын?

Иши ёкънынъ ашы ёкъ.

Иш олгъан ерде аш олур.

нида джумлеси — окличне речення

нида ишарети — знак оклику

тувгъанлар — родичі

къавал — сопілка

Насыл джумлеге нида джумлеси дейлер?

71-мешгъулиет. Джумлелерни котеринки сеснен окъунъыз. Джумлелернинъ сонъунда насыл ишарет олгъанына дикъкъат этинъыз.

Ораза байрам хайырлы олсун!
Хайырлы яшлар олсун!
Тизе, хош кельдинъыз!

Джумлелерни дефтеринъызге язып алынъыз.

Котеринки сеснен айтылгъан джумлеге нида джумлеси дейлер. **Нида джумлесининъ** сонъунда **нида ишарети (!)** къююла..

72-мешгъулиет. Окъунъыз.

Тувгъанларым, сойларым,
Энъ якъын адамларым.
Мен сизлерни пек севем!
Эм де пек урьмет этем!

Сейран Усеинов

1. Бу шиирде кимлер акъкъында айтыла?
2. Нида джумлелерини дефтеринъызге язып алынъыз.

Олар насыл сеснен окъулгъаныны айтынъыз.

73-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. Мен янъы йыр огрендим.
Мен янъы йыр огрендим!
2. Эмине, яныма кель.
Эмине, яныма кель!

Джумлелер арасында насыл фаркъ бар?
Экинджи сырадаки джумлелер насыл сеснен окъула?

74-мешгъулиет. Икяени окъунъыз.

Къавал

Къушлар багъчада бир къавал таптылар.

Оны башта

уфюрди.

— Чивиль-чивиль!

Сонъра :

— Къар-р!

Бульбульнинъ къавал чалгъаныны исе эр кес
динъледи.

Мына,

шимди де озь къавалынен уча.

Т. Агаев.

1. Икяедеки кѳушларнынъ адларыны дефтеринъизге язынъыз.

2. Икяени озь сѳзлеринъизнен айтмагъа огренинъиз.

75-мешгѳулиет. Джумлелерни котеринки сеснен окъунъыз.

1. Тенбелликнен огърашма,
Уянгъан сонъ тур, ятма!

2. Сен мектепке кеч къалма,
Амма, сакъын ашыкъма!

3. Севип-сай ана-бабанъны,
Оджанъны, сыныфдашынъны!

1. Эр бир джумледе не акъкъында айтылгъаныны озь сѳзлеринъизнен анылатынъыз.

2. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

ана-баба — батьки
сыныфдаш — однокласник
уянмакъ — прокинутися
ашыкъмакъ — поспішати

Окъув

Къашкъыр насыл этип отъмек пиширеджек ола

литва халкъ масалы

Кунълернинъ биринде къашкъыр адамны расткети-
тире ве:

— Манъа да отъмегинден берсе, — дей.

Адам къашкъыргъа отъмегинден бере. Къашкъырашай
ве тап яланып башлай, чюнки отъмек пек лезетли экен.

— Эр вакыт меним де озь отьмегим олмасы ичюн не япмакъ керек, манъа да огретсе, — дей къашкъыр адамгъа.

— Яхшы, — дей адам ве къашкъырны огретип башлай. — Башта ер сюръмек керек...

— Ерни сюръген сонъ ашамакъ мумкюнми?

— Ёкъ. Ондан сонъ богъдай сачмакъ керек.

— Сачкъан сонъ ашамакъ мумкюнми?

— Ёкъ. О осип етишкенини беклемек керек.

— Осип етишсе, ашамакъ мумкюнми?

— Ёкъ. Осип етишкен сонъ джыйыштырып алмакъ керек.

— Джыйыштыргъан сонъ ашамакъ мумкюнми?

— Ёкъ. Оны дегирменге алып барып, ун чектирмек керек.

— Я ун чектирген сонъ ашамакъ мумкюнми?

— Ёкъ. Сонъ отьмек пиширмек керек.

— Я пиширген сонъ ашамакъ мумкюнми?

— Мумкюн.

Къашкъыр тюшюне-тюшюне де:

— Бойле чокъ беклемек керек олса, мен яхшысы отьмек пиширмем. Бу вакыткъадже насыл отьмексиз яшагъан олсам, илериде де шай яшарым.

1. Къашкъыр орманда кимни расткетире?

2. Адам къашкъыргъа не бере?

3. Къашкъыр адамгъа не дей?

4. Масалны роллерге болип, ифадели окъунъыз. Муэллиф, адам ве къашкъырнынъ сёзлерини керекли интонация ве дуйгъунен айтынъыз.

5. Бу аталар сёзю масалнынъ къайсы къараманына келише. Тюшюнип айтынъыз.

Къуш ювасында корьгенини кутер.

яланып башламакъ — облизуватися

сюрьмек — зорати

дегирмен — млин

илериде — надалі

76-мешгъулиет. Окъунъыз.

— Къартбаба, къартбаба,

Къайда кетесинъиз?

— Базаргъа.

— Базардан не аладжакъсынъыз?

— Бир къой.

— Къой неге керек?

— Юньюни къыркъармыз.

— Юнь неге керек?

— Къартананъ йип ишлер.

— Йип неге керек?

— Къартананъ чорап орер.

- Чорап кимге керек?
- Сен кийип юрерсинь,
Йигит олып осерсинь.

1. Бу метинге диалог айтмакъ мумкюнми?
2. Бу метинде къач адам иштирак эте?
3. Соньки эки джумлени дефтериньизге язып алынъыз. Джумлелернинь соньунда насыл токътав ишаретлери къо-юлгъан?

- Бир раледе отургъан аркъадашынънен диалогны рол-лердже (бириньиз — къартбаба, бириньиз исе торун) окьунъыз.

Диалог — бу эки я да экиден зияде адам (шахыс) арасында олгъан лаф.

77-мешгъулиет. Окьунъыз.

- Къартана, сизге къаве пиширейимми?
- Пишир, къызым.
- Сизге къаймакълы къаве япайыммы?
- Эбет, къаймакълы. Сагъ ол, торуным.
- Афиетлер олсун!

1. Айтынъызчы, кимлер арасында лаф кете? Олар не акькъында лаф этелер?
2. Къартана ве торун арасында субетни роллердже догъру интонациянен окьунъыз.
3. Джумлелернинь соньунда токътав ишаретлерине дикъ-къат этиньиз. Суаллерни ким бере?

78-мешгъулиет. Диньленъиз.

Берабер кулюшейик

— Алие, тюневин не ичюн мектепке кельмединь? — деп сорады оджа.

— Агъам хасталанды, — деди Алие.

— Демек, сен хаста агъанъны бакътынъ? Ойлеми?

— Ёкъ, мен онынъ чанасынен тайдым.

Диалогны роллер боюнджа икяе этмеге огренинъиз.

Буны билинъиз!

Диалогда эр бир шахыснынъ сёзлери янъы сатырдан башланып языла. Сёзлернинъ огюнде горизонталь **сызыкъ** (—) къююла. Бу сызыккъка **тире** дейлер.

79-мешгъулиет. Окъунъыз.

— Мавиле, софрагъа буюр.

— Сагъ ол, Айше.

— Мен къаймакълы къаве яптым. Буюр!

— Сагъ ол. Пек лезетли къаве.

— Афиетлер олсун. Ишлеринъ насыл?

— Яхшы.

1. Мавиле ве Айше не акъкъында лаф этелер?

2. Тире къайда къююлган?

3. Диалогда насыл незакетли ибарелер бар? Оларны дефтеринъизге язып алынъыз.

80-мешгъулиет. Окъунъыз.

Берабер кулюшейик

— Алимка! Мында кель, огълум!

— Бармайджам!

— Не ичюн?

— Сиз ана тилимизни бозасынъыз...

— Насыл бозам?

- Алим демек ерине, Алимка дейсинъиз.
- Я мен сени эркелеп чагъырам да, огълум!
- Эркелесенъиз, ана тилинде эркеленъиз.
- Я ана тилинде насыл ола?
- Алимчик!

1. Ана ве огълум не акъкъында лаф этелер?
2. Не ичюн Алим анасы чагъыргъанда бармагъа истемей? Озь сёзлеринъизнен анылатынъыз.
3. Диалогны роллер боюнджа икяе этмеге огренинъиз.
4. Нида джумлелерини дефтеринъизге язып алынъыз.

81-мешгъулиет. Окъунъыз. Бу парча къайсы масалдан алынган? Хатырланъыз ве девамыны айтмагъа азырланынъыз.

— Эр вакъыт меним де озь отъмегим олмасы ичюн не япмакъ керек, манъа да огретсе, — дей къашкъыр адамгъа.

— Яхшы, — дей адам ве къашкъырны огретип башлай. — Башта ер сюръмек керек...

— Ерни сюръген сонъ ашамакъ мумкюнми?

— Ёкъ. Ондан сонъ богъдай сачмакъ керек.

— Сачкъан сонъ ашамакъ мумкюнми?

— Ёкъ. О осип етишкенини беклемек керек.

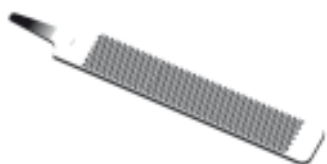

Суаль джумлелерини дефтеринъизге язып алынъыз.

Дюльгер алетлери шай айталар

Эренде

Манъа дерлер эренде,
Бир тишим бар теренде.
Душманларым тахтадыр,
Джандан достум балтадыр.

Эгев

Халкълар манъа эгев дерлер,
Меннен демир эгевлерлер.
Астым-устюм толу тиш,
Тишимдедир бутюн иш.

Чёкюч

Меним адым къарт чёкюч,
Менсиз ишлер яман кучь.
Агъач, тахта мыхларым,
Гузель этип сыкъларым.

Бурав

Адымны бурав дерлер,
Меннен агъач тешерлер.
Тишим меним худжурдыр,
Айланчыкътыр, узундыр.

Балта

Балтадыр меним адым,
Агъачларны догърарым.
Пек къоркъарым демирден,
Тюшюрме ич элинъден.

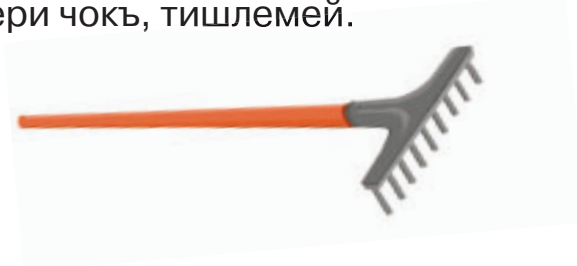
1. Джемилъ Кендженинь шиирлеринде насыл дюльгер алетлери акъкъында айтыла? Адларыны дефтеринъызге язынъыз.
2. Дюльгер алетлеринен насыл ишлер япыла? Икяе этинъыз.
3. Бегенген шиирни эзберленъыз.
4. Сиз даа насыл иш алетлерини билесинъыз. Оларнен насыл иш япмакъ мумкюн? Тюшюнип бакъынъыз ве айтынъыз. Ресимлерини япынъыз.
5. Тапмаджаларны дикъкъатнен окъунъыз. Ресимге бакъып, джевапларыны тапынъыз. Бу иш алетлеринен не япалар?

1. Чапа арткъа эм огге,
Тишлеп, боле экиге.

2. Тишлери чокъ, тишлемей.

дюльгер алетлери — столярні інструменти
эренде — 1. рубанок; 2. терка
эгев — напиллок
эгевлемек — обробляти напилком
бурав — свердло
худжур — дивний (-а, -е, -і)

СЁЗ. ЭДЖА. УРГЪУ

Къырымтатар тили

Ким? кимлер? суаллерине джевап берген сёзлер

81-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз.

1. Ресимдеки предметлернинъ адларыны ве оларнынъ аляметлерини айтынъыз.

2. Мышыкъ насыл?

3. Сычан насыл?

4. Мышыкъ ве сычаннынъ арекетлерини айтынъыз.

5. Мышыкъ не япа?

6. Я сычан не япа?

Буны билинъиз!

Сёзлер ярдымынен биз предметлернинъ адыны, предметлернинъ аляметини ве арекетлерини айтамыз.

82-мешгъулиет. Нокъталар ерине **ким?** суалине джевап берген сёзлерни язынъыз.

Машинаны (ким?) ... айдай.

Хасталарны (ким?) ... тедавийлей.

Кяинаткъа (ким?) ... уча.

Биналарны (ким?) ... къура.

Балыкъны (ким?) ... тута.

Дарени (ким?) ... чала.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: кьуруджы, кяинатчы, балыкчы, эким, дареджи, айдавджы.

83-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз. Суаллерге догъру джевап беринъыз.

Бу ким? — Бу — ... .

Бу ким? — Бу — ... .

Бу ким? — Бу — ... .

Бу ким? — Бу — ...

Инсанларны бильдирген сёзлер **ким? кимлер?** суаллерине джевап берелер.

84-мешгъулиет. *Ким? кимлер?* суаллерине джевап берген сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язынъыз.

Нумюне:

Ким? кимлер?

бала балалар

...

...

Къыз, торун, къызлар, артист, торунлар, артистлер, йырджы, оюнджылар, йырджылар, оюнджы.

85-мешгъулиет. *Ким? кимлер?* суаллерине джевап берген сёзлерни сечип, дефтеринъызге язып алынъыз.

Дерслик, талелелер, пенджере, ана, тербие, торун, балалар, тахта, эмен, тербиеджи, ягъмур, курешчилер, достлукъ, достлар, куреш, тизе.

Окъув

Абибулла Одабаш

Кузь

Къачан, айтынъ, балалар,
Ягъар сыкъ-сыкъ ягъмурлар.
Тёкюлирлер япракълар,
Къалыр бом-бош тарлалар?

Кузьде олур бу шейлер,
Кузьде олер оленлер.
Кузь геджеси эп осер,
Сонъ къыш:

«Келем мен де!» — дер.

Емишлерин алгъанда
Агълар кузьде тереклер.
Азырланыр эр ерде
Къышлыкъ бутюн кереклер.

1. Шиирни окъунъыз. Кузьде не ола? Джевабыны шиирнинъ биринджи бейитинден тапынъыз.

2. «Кузьде олер оленлер», «Кузь геджеси эп осер» сатырларнынъ манасыны насыл анълайсынъыз?

Тюшюнинъиз ве айтынъыз.

3. Кузьде насыл емишлерни джыялар? Оларнынъ ресимини япынъыз.

къачан — коли
олен — трава
емишлер — фрукти

Не? нелер? суаллерине джевап берген сёзлер

Къырымтатар тили

86-мешгъулиет. Ресимлердеки айванларнынъ адларыны язынъыз.

Бу не? — Бу — ... .

Бу не? — Бу — ... .

Бу не? — Бу — ... .

Бу не? — Бу — ... .

Айванларны ве шейлерни бильдирген сёзлер **не? нелер?** суаллерине джевап бере.

87-мешгюлиет. Ашагъыда берильген сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язынъыз.

Нумюне:

Къушлар: турна

Айванлар: деве

Эчки, теке, чагъала, ат, миявкъуш, къартал, аюв, къыргъый, зурафе, кукуккъуш, лейлек, шамек, къаплан.

88-мешгюлиет. Ресимлерге бакъынъыз.

Эмек дерсинде къулланылгъан иш алетлери

1. Бу сёзлер ненинъ ады олалар? Олар насыл суальге джевап берелер?

2. Иш алетлерининъ адларыны дефтеринъизге язынъыз.

3. **Макъас, джедвель** сёзлеринен джумлелер уйдуруп язынъыз.

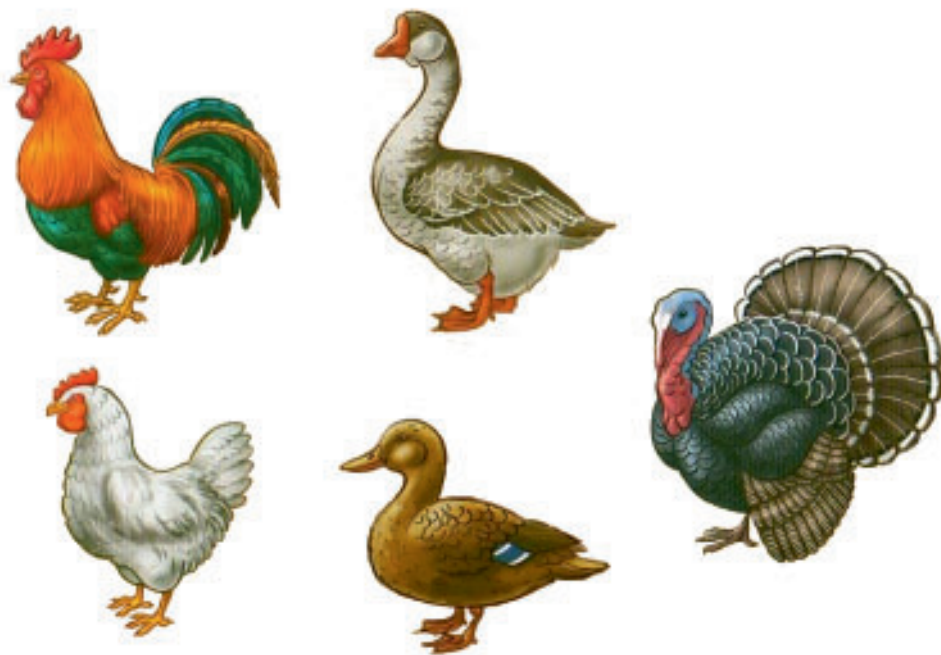

89-мешгъулиет. *Ким?* суалине джевап берген сёзлерни бир сырагъа, *не?* суалине джевап берген сёзлерни экинджи сырагъа язып алынъыз.

Къабакъ, Айдер, ашчы, хамси, кесертки, агъа, озен, оджа, къозу, фесильген, янтыкъ, Фазиле, тюкян, къап-лыбакъа, къаранфиль, чагъала.

90-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Эв къушлары

Тавукъ, хораз, папий, къаз, мысыр — эв къушлары. Бу къушлар бизге эт ве йымырта берелер. Къуш эти эр кеске файдалыдыр. Къушларнынъ пуфундан ястыкъ, тёшек, ёргъан япалар.

1. Эв къушлары адамларгъа насыл файда кетирелер?
2. *Не?* суалине джевап берген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Султание Харахады
Машалла, Анифе!

Джилеклер бу йыл татлы, къокъулы ве лезетли олды. Анасы ве Анифе татлы къайнатмакъ ичюн бир къопкъа джилек джыйдылар. Анифе джилеклерге бакъып, къартанасынынъ джилек севгенини хатырлады ве онъа да джилек алып бармагъа истеди. Истегенини анасына айтты.

Анасы:

— Машалла, къызым, пек яхшы иш япаджакъсынъ. Къартананъ пек къуваныр, — деди.

Анифе сепетчикке джилек къойып, къартанасына алып кетти.

1. Икяени окъунъыз.
2. Анифе не истеди? Анасы Анифенинъ истегине не деди? Метинден тапып окъунъыз.
4. Анифенинъ арекетине къыймет кесинъиз.
5. Икяени озь сёзлеринъизнен айтмагъа огренинъиз.

кьокьулы — ароматний (-а, -е, -і), запашний (-а, -е, -і)
татлы — тут у *значенні* варення
сепетчик — кошик, кошичок

Иштен хасталыкъ къачар

Хатидже хасталана. Анасы онъа илядж берип, озю ишке кете. Хатидже эвде бир озю къала. Онъа азбар-гъа чыкъмагъа олмай.

Бир маальде Хатидженинъ къартанасы келе ве:

— Раатсызланма, къызым, биз шимди хасталы-гъынънынъ иляджыны тапармыз. Иштен хасталыкъ къачар, — дей де, Хатидженинъ огюне торбасыны къоя. Торбанынъ ичинде макъарагъа сарылгъан чокъ ренкли йиплер, инелер, оймакъ ве басма парчалары чыкъа.

— Ал, кызым, сары йипек йипнен кьокъланынъ ястычыгъыны нагъышла. Мен исе санъа антер тикейим, — дей кьартанасы.

Хатидже ястычыкъ устуне кълемнен мышыкъ ресимини япа. Сонъ нагъышламагъа башлай, амма сары йипек йипи етмей. Мышыкънынъ кьуйругъы сычан кьуйругъына ошап, индже олып къала. Бу Хатидженинъ ошуна кете, о кулип башлай. Кьартанасы исе онъа:

— Айттым да санъа, иштен хасталыкъ кьачар деп. Ана, энди кулип башладынъ, — дей.

1. Хатиджеге не олды?
2. Кьартанасы Хатиджеге насыл илядж тапты?
3. Хатидже не япты? Икяе этинъиз.
4. Кьартананынъ «Иштен хасталыкъ кьачар» сёзлерини насыл анълайсынъыз?

раатсызланмакъ — непокоїтися, хвилюватися
макъара — катушка
оймакъ — наперсток
ошуна кете — (йй) стало смішно

Кырымтатар тили

Насыл? суалине джевап берген сёзлер

91-мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз.

1. **Тос-томалакъ** таш,
Ичи толу аш.

2. Таш киби **къатты**,
Бал киби **татлы**.

3. Эр кунь саба кунешке бакъар,
Къара, сары ильван такъар.

Къайд этильген сёзлерге суаль къоюңыз. Олар нени бильдире? Бу сёзлерни дефтеринъизге языңыз.

92-мешгъулиет. Суаллерге догъру джевап беринъиз. Джевапларны дефтеринъизге языңыз.

Къавун (насыл?) ... .

Джилек (насыл?) ... .

Къарпыз (насыл?) ... .

Ярдымдгы сёзлер: къырмызы, ёлакълы, ешилъ, татлы, узун, тегерек.

Предметлернинъ аляметини бильдирген сёзлер **насыл?** суалине джевап бере.

93-мешгулиет. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни язынъыз.

1. ... ёл, ... антер;	узун — къыска
2. ... штан, ... кольмек;	къара — беяз
3. ... аш, ... ава;	сыджакъ — сувукъ
4. ... юзюм, ... бибер;	татлы — адджы
5. ... дагъ, ... эв.	юксек — алчакъ

94-мешгулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Алма, узун, торгъай, балабан, къалем, экши, дост, салкъын, кузь, къалын, емиш, индже, япракъ, ягъмурлы, булут, булутлы.

Насыл? суалине джевап берген сёзлерни язып алынъыз. Эки истеген сёзнен джумлелер уйдурып язынъыз.

95-мешгулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Тильки ве къашкъыр йыртыджы айванлардыр.
2. Къарынджалар зарарлы ашератларны ёкъ этелер.
3. Джилеклер бу йыл татлы, къокъулы ве лезетли олды.
4. Къушлар сыджакъ ерлерге учып кетмеге азырланалар.

Дефтеринъизге кочюринъиз. **Насыл?** суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Султание Харахады
Акъшам масаллары

Окъув

Нусрет ве Муниренинь къартанасы акъшам олса, юнден къолчакълар, чораплар оре, масаллар, йырлар, тапмаджалар, лятифелер айта. Нусрет ве Мунире онынъ янында отурып, масал динълейлер.

Нусрет джесюр батырлар акъкъында къоркъунчлы масаллар динълемеге севе. Мунире исе ойле масалларны динълемеге къоркъа.

— Джаным къартанам, къоркъунчлы масал айтсаныыз, — дей Нусрет.

— Ёкъ, шень масал айтынъыз, — деп ялвара Мунире.

— Айды, кенджечигим, сенинь айткъанынь олсун, — деп, къартана кулюмсирей ве акъыллы чипчечик акъкъында масал айта. Муниречик, динълейдинълей, юкълап къалгъан сонъ, къартанасы Нусрет ичюн джесюр батырлар, джынлар, девлер, адждерхалар акъкъында масаллар айта.

1. Нусрет ве Муниренинь къартанасы акъшам олса, не айта?
2. Нусрет насыл масалларны севе? Я Мунире?
3. Сиз насыл масал билесинъыз? Айтынъыз.

лятифе — анекдот
 джесюр — хоробрий, сміливий
 джын — джин
 аджерха — дракон, змія

Мераметли бала

Бир адам омузында эрик толу сепетнен кете эди. Буны бир огъланчыкъ коре. Тюшкен эриклерни джы-йып ала да, адамнынъ артындан етип:

— Эмдже, эмдже, бакъынъыз, эриклеринъыз тѣкю-ле, — дей.

Адам токътай, сепетини ерге къоя, баланынь башы-ны сыйпай ве:

— Аферин, огълум! Сагъ ол! Сен мераметли огълан экенсинъ. Япкъан яхшылыгъынъ ичюн эриктен исте-генинь къадар ал. Аш олсун! — дей.

О адам кеткен сонъ, огъланчыкънынъ аркъадашы онынъ янына келе де:

— Джыйгъан эриклеринънинъ эписини о адамгъа бермейип, ярысыны манъа берген олсанъ, олмаз эдими? — дей.

— Эгер истесенъ, буларнынъ эписини ал. Чюнки бу эриклер энди менимкидир. Саиби буларны озю бер-ди. Джыйгъанларым исе меним дегиль эди. Башкъа-сынынъ шейини санъа берип оламайым, — дей.

Аркъадашы бир шей айтып оламай, утана ве эрик-лерни алмайып кете.

эрик — слива
ярысы — половина
саип — господар (чогось)

Не япа? Не япалар? киби суаллерге джевап берген сёзлер

Къырымтатар тили

96-мешгъулиет. Суаллерге бир сёзнен джевап беринъиз.

Не япа?

Не япалар?

Иш-арекетни бильдирген сёзлер **не япа? не япалар?** киби суаллерге джевап бере.

97-мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз.

1. Айдер эрте **уянды**, азбаргъа **чыкъты**.
2. Сабадан ягъмур **сепеледи**.
3. Азбардан балаларнынъ шаматасы **эшитиле**.
4. Эльдар достларынен шеэрге **бараджакъ**.
5. Къартбабам Къутлакъ коюнде **догъулды**.

Къайд этильген сёзлерге суаль къоюнъыз. Олар нени бильдирелер?

98-мешгъулиет. Джедвельдеки суаллерни ве сёзлерни окъунъыз.

Не япа?	Не япты?	Не япаджакъ?
яза	язды	язаджакъ
окъуй	окъуды	окъуйджакъ
келе	кельди	келеджек
кете	кетти	кетеджек
ювуна	ювунды	ювунаджакъ
оре	орьди	ореджек
динълей	динъледи	динълейджек
уяна	уянды	уянаджакъ

1. Эр бир сырадан дефтеринъызге суаллерни ве экишер мисальни язып алынъыз.

2. **Оре, динъледи** сёзлеринен джумлелер уйдурьп язынъыз.

99-мешгъулиет. Сёзлерни суаллерине коре учь сырагъа язынъыз.

Не япа?

Не япты?

Не япаджакъ?

...

...

...

Суварды, къаза, бараджакъ, сая, тикти, чалыша, эзберледи, раатланаджакъ, секирди, чивильдей, раатлана, чапа, ичеджек, тикеджек, басты, басаджакъ.

100-мешгулиет. Тапмаджаларны окъунъыз.

1. Дагъгъа барса, **къутура**,
Эвге кельсе, **отура**.

2. Бир ерде атеш **яна**,
Бутюн дюнъяны **къыздыра**

3. Аягъы ёкъ — **къача**,
Къанаты ёкъ — **уча**.

1. Тапмаджаларны дефтеринъизге язып алынъыз. Къайд этильген сёзлернинъ устуне суалини язынъыз.
2. Иш-арекетни бильдирген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Миляра Саттарова

Окъув

Къыш кельди

Къыш — йыл мевсимлерининъ биридир. Къыш мевсими кузьден сонъ келе. О учь айдан ибареттир: декабрь, январь, февраль.

Къыш къарнен, сувукънен, аязнен, серт аваларнен, аджджы еллернен кече. Эвлерни, тереклерни, тарлаларны бем-беяз къар къаплай. Аюв, джумран ве дигер айванлар сувукътан къоркъып, юваларына сакъланалар. «Эгер къыш къарлы ве сувукъ олса, дагъ джеvizлери, фындыкъ ве бадемлер бол берекет берелер», дей тургъанлар халкъымызда.

Эр бир айнынъ озюне хас аляметлери бар. Къыш геджелери узун, девамлы, кунълери исе къыскъа олалар. Декабрь 22-де энъ къыскъа кунь ве энъ узун гедже ола. Бу геджеден сонъ кунълер узанып, геджелер къыскъаралар.

Январь къышнынъ экинджи айыдыр. Бу айда тосат-тосат къар ягъа, аяз ерни бузлата, пенджерелернинъ джамларыны тылсымлы орьнеклернен сюслендире. Мектеплерде къыш татили башлана. Балалар, сыджакъ урбаларыны кийип, чананен таялар, къардан адам япалар, къар топу ойнайлар.

Февраль айы исе къышнынъ сонъу олса да, къатты сувукъларнен, къарлы боранларнен беллидир. Нафиле айтылмагъан: «Къырымнынъ къышы январьдан сонъ анълашылыр».

1. Къыш мевсими къач айдан ибареттир?
2. Къыш геджелери насыл ола?

3. Метинге эсасланып, декабрь, январь ве февраль айлары акъкъында икяе этинъыз.

4. Къыш акъкъында халкъ ибарелерини метинден тапып, дефтеринъызге язып алынъыз.

Адхат Сеногъул

Биринджи къар

Юреклерни къувандырып,
Ягъа токътамай къарлар.
Эп бу къаргъа къуваналар
Багъча, тарла, къыр, дагълар.

Кобелекдай уча олар,
Къона истеген ерге.
Авучынъа алсанъ, ирий,
Незакетли, эм эрке.

Ягъа, ягъа пек терен къар,
Севинемиз эпимиз.
Сагъламлыккъа реин деймиз,
Котериле кейфимиз...

1. Шиирни ифадели окъунъыз.
2. Юреклерни не къувандыра?
3. Шаир къарны ненен теньештире? Шиирден тапып окъунъыз.
4. *Незакетли, эм эрке* — бу сёзлер не акъкъында?

Халкъ аляметлери

Январь — аязлы, февраль — боранлы.

Эгер къарынджа ювасынынъ башына топракъны юк-сек обалагъан олса, демек, къыш пек сувукъ оладжакъ.

тосат-тосат — іноді, часом
сюслендирмек — наряджати
эрке — розпещений (-а, -е, -і)
реин — заставу, передумова

Сёзлер эджаларгъа насыл болюне? Сёзлерни сатырдан сатыргъа авуштырув

101-мешгъулиет. Сёзлернинъ болюнювине дикъ-къат этинъиз. Эр парчанынъ арасында бираз токътав япып окъунъыз.

Ма-са, къар-даш, мын-да, ди-вар, пен-дже-ре, къа-пу, ренк-ли, тю-не-вин, мин-дер, а-ят, о-да, ре-сим, си-пир-ки, я-рын.

Эр бир сёзде къач созукъ сес олгъаныны айтынъыз.

Сёзлер эджаларгъа болюне. **Эджа** — бу бир я да бир къач сеснинъ бир кереден айтылувы. Сёзде къач созукъ сес олса, о къадар да эджа олур. Месея: **топ** — бир эджалы сёз, **а-на** — эки эджалы сёз, **къар-та-на** — учъ эджалы сёз.

102-мешгъулиет. Сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

Терек, Рустем, озен, эписи, балыкъ, буюк, Айше, эшите, бербер, темиз, оймакъ, саат, индже, Мерзие, огрете.

Созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

103-мешгъулиет. Дёртлюкни окъунъыз.

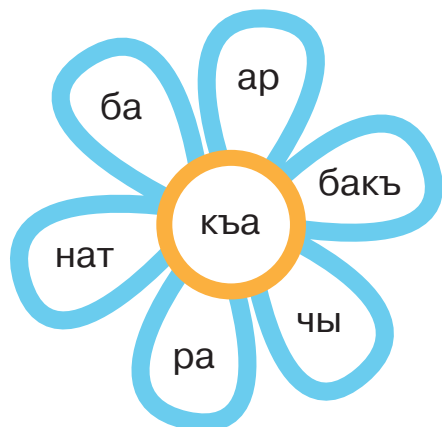
Ча-йыр-лар-да ю-вез-лер
Пы-такъ-ла-ры бу-кюль-ген.
Фындыкъ эм де джеvizлер
Пишип ерге төкюльген.

Сейтумер Эмин

1. Учюнджи ве дёртюнджи сатырлардаки сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.
2. Эр бир сёзде къач созукъ ве къач эджа олгъаныны айтынъыз.

104-мешгъулиет. Окъунъыз.

Эджалардан сёзлер тизинъиз ве дефтеринъизге язынъыз. Созукъларнынъ астыны бир сызыкънен сызынъыз.

105-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Биз янъы мектепте окъуймыз. Мектебимиз балабан ве дюльбер. Мектепнинъ этрафында ляле, пападие, мелевше чечеклери осе. Мектебимиз кунь-куньден гузеллеше.

Биринджи ве экинджи джумлелерни дефтеринъизге кочюргенде, сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

Буны билинъиз:

Сёз сатыргъа сыгъмаса, онынъ бир я да бир къач эджасы башкъа сатыргъа авуштырыла: **бо-гъаз, ни-замлы, низам-лы.**

Ана сёзю — эки эджалы сёз. Сатырдан сатыргъа авуштырмакъ ичюн биз оны эки эджагъа больмек керекмиз. Амма **ана** сёзюни бир сатырдан башкъа сатыргъа авуштырмакъ олмаз: **бир арифли эджа сатырда къалдырылмаз эм де башкъа сатыргъа авуштырылмаз.**

106-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз. Чечеклернинъ адыны айтынъыз.

1. Къайсы сёз эджаларгъа болюнмез?
2. Чечеклернинъ адларыны язгъанда, оларны сатырдан сатыргъа насыл авуштырмакъ мумкюн олгъаныны косьтеринъыз. Авуштырув ерини горизонталь сызычыкънен (-) бельгиленъыз. **Месея:** па-падие, папа-дие.

107-мешгъулиет. Берильген эджалардан сёзлер тизинъыз ве дефтеринъызге язынъыз.

1. рун, то
2. ба, тор

3. кюч, чё
4. джир, ин
5. лиф, э, бе
6. бе, ле, та
7. ше, лев, ме
8. те, ко, бе
9. рыл, къа, гъач

1. Истеген учь эджалы сёзнен джумлелер уйдурып язынъыз.
2. Сёзлерде созукъларнынъ астыны сызынъыз.

эджа — склад
 сатыр — рядок
 авуштырув — перенос
 темиз — чистий (-а, -е, -і)
 ода — кімната
 къаба — грубий (-а, -е, -і)
 низамлы — дисциплинований (-а, -е, -і)

Осман Амит

Окъув

КЪЫШБАБАЙ

Къарлар ягъды, балачыкълар
 Пенджеренден къарашты.
 Агъарды таш-толачыкълар,
 Кениш чёллер ярашты.

Кельди энди къарт Къышбабай,
 Аджджы тие аязы.
 Санки дерсинъ алай ерде
 Памукънынъ бем-беязы.

Сакъалы бар тизинедже
Арув куле козьлери.
Эглендире балаларны
Онынъ эр бир сёзлери.

...Мектеплерге сюрип кире,
Балаларны хайырай.
Эр янъы йыл байрамында
Балаларнен бир йырай.

1. Къышта табиатта насыл денъишмелер ола?
2. Шиирден къышбабай акъкъында сатырларны тапып окъунъыз.

3. Шиирни эзберленъиз.

4. Къышбабайнынъ ресимини япынъыз.

Къышбабай — Дід Мороз
къарамакъ (бакъмакъ) — дивитися
арув (яхшы) — хороший
хайырламакъ — вѣтати
табиат — природа

Къырымтатар тили

Ургъу недир?

**Къырымтатар тилинде эсасен
ургъу къайсы эджагъа тюше?**

108-мешгъулиет. Ашагъыда берильген сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген эджаларны къуветлидже айтынъыз.

алма — алма
бурма — бурма
сюзме — сюзме

Бир тюрлю язылган, амма эки тюрлю айтылган сөзлернинъ эр бириси насыл мана анълата?

109-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз. Къайд этилген сөзлернинъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

1. Наджие татам къатыкътан язма́ япты. Китапкъа бир шей **язма**.

2. Бу **басма́** пек яхшы. Тикенге **басма**.

3. Бугунъ къартанам **къатлама́** пиширди. Бу урбаларны мында **къатлама**.

1. **Сарма, сарма́** сөзлеринен джумлелер тизинъиз, дефтеринъизге язынъыз.

2. Сөзлерде къуветлидже айтылган эджанынъ тюбюни сызынъыз.

Сөзде бир эджа башкъа эджаларгъа коре къуветлидже айтылыр. Къуветлидже айтылган эджагъа **ургъу (´)** тюшер: мей-ва́, къат-ла-ма́.

110-мешгъулиет. Сөзлерни окъунъыз. Къуветлидже айтылган эджагъа дикъкъат этинъиз.

Таба́къ, санчкъы́, бодже́к, берди́, дайы́, эмдже́, төгерек, дува́, зурна́, икяе́, капик, янты́къ, кетирди́, ойма́къ, макъарне́, анахта́р, ешерди́.

Иш-арекетни бильдирген сөзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Сөзлерде къач эджа олгъаныны айтынъыз.

111-мешгулиет. Не ичюн эр бир сёз эки кере
язылган?

къарыл-гъач
къа-рылгъач

кобе-лек
ко-белек

мелев-ше
ме-левше

1. Чечеклернинъ адларыны хатырланъыз ве оларны дефтеринъизге эджаларгъа болип язынъыз.
2. Къуветлидже айтылган эджагъа ургъу къююнъыз.
3. Бу сёзлернен джумлелер уйдурынъыз.

112-мешгулиет. Шиирни окъунъыз. Дефтеринъизге биринджи дёртлюкни язып алынъыз. Сёзлерге ургъу къююнъыз.

Нумюне: Саба́ олса́, турсата́ .

Битам

Саба олса, турсата,
Сыджакъ емек ашата.
Чантамны алып бере,
Сонъ мектепке йибере.

Дей: «Огълум, окъу эм яз,
Сакъын олма ярамаз.
Эгер олсанъ ярамаз —
Дюньяда достунъ олмаз».

Сейтумер Эмин

Шиирни эзберленъиз.

ургъу — наголос
бита (къартана) — бабуся
дюнья — світ, всесвіт
аш (емек) — їжа
санчкыы — віделка
табакъ — піднос

Риза Фазыл, Лютфие Софу

Окъув

Къыш зевкыы

Бугунъ къар чокъ ягъгъан эди. Сейтнафе Асан агъасынен урбаларыны кийип, ойнамагъа ёлгъа чыкътылар. Ёлда балалар, шамата къопарып, къарнен ойнайлар. Сейтнафе къолларыны яйдырып, къокъла киби турды. Балалардан бириси:

— Билесинъизми, не? Айдынъыз, Сейтнафени къарбаба этейик, — деп багъырды. Дигер балалар да къуванчнен:

— Айдынъыз! — деп къычырыштылар.

Балалар деръал Сейтнафени къолтукъларындан тутып, тантаналы суретте юксекликке турсаттылар. Этрафыны бир кереден къарнен обаладылар. Къар бойнундан

түшип, ирип, аркъасындан акъса да, Сейтнафе кър-
бабаны бозмакътан къркып, кыбырмай турды.
Балалар Сейтнафеден кърбаба ясагъанларындан кы-
вандылар, Сейтнафе исе бундан гъурурланып, озюни
бахтлы сезди. Балалардан бириси чабик арекетнен
Сейтнафенинъ башына буюкче кър топуны япыштырды,
лякин о тайып тюшти. Шу вакъыт кимдир:

— Онынъ башына кърпкъа кечирмек керек! — деп
багъырды.

Балалар бирден:

— Ур-ра! — деп кычырдылар. Амма башына кърп-
къаны кечирмеге етиштирмедилер. Эвинден чыкь-
къан кърмшү кърдын, эллерини яйдырып:

— Вай, балалар, недир сизинъ япкъанынъыз? — деп
кычырды.

Балалар къакъылдап кулерек, дагъылып кеттилер.

(Дженк къараманы Сейтнафе Сейтвелиевнинъ балалыгъындан бир левха)

1. Сейтнафе балаларнынъ эгленджесине къол туттымы? О озюни насыл дую эди?
2. Къышта даа насыл оюнларнен эгленмек мумкюн? Икяе этинъиз.

Эшреф Ибраим

Къарбаба

Къыр устюнде топланып,
Дёрт-беш бала дюнь саба,
Комюрден козь, къаш салып,
Ясадыкъ бир къарбаба.

Бурун къойдыкъ къартоптан,
Юньден мыйыкъ, сакъал, сач.
Корьсенъиз ян тарафтан,
Дерсинъ, бу къарт пек тырач.

Безендирдик эр якътан,
Таякъ бердик элине.
Эгер бакъсанъ узакътан,
Юрьген киби корюне.

1. Шиирни ифадели окъунъыз.
2. Балалар къарбабаны насыл ясагъанларыны шиирге эсасланып, икяе этинъиз.
3. Бу шиирге сиз насыл ресим япар эдинъиз?
4. Тапмаджанынъ джевабыны тапынъыз.
5. Шиирни эзберленъиз.

Бир чаршафым бар,
Бутюн дюньяны къаплар,
Денъизни къапламаз.

Къырымтатар тили

Къайсы эджа ургъулы, къайсы эджа исе ургъусыз сайыла?

113-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Къуветлидже айтылгъан эджагъа дикъкъат этинъиз.

Зейтюң чавкё, зердали, төшэк, биздё, сазагъан, тутты, олар, къапакъ, кесертки, тирсёк, пиляв, мысыр, сандыкъ, истедй, чегертки, ачты.

Къырымтатар тилинде ургъу эсасен сонъки эджагъа тюше. Къуветлидже айтылгъан эджа — **ургъулы эджа**, къалгъан эджалар — **ургъусыз эджалар**.

Сёзде бир эджа олса, **ургъу ишарети** къоюлмаз.

114-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Ургъу ишарети къайсы эджагъа тюшкенини анълатынъыз.

Чиберек, кузь, сарма, маса, къыш, курсю, баарь, макъарне, долап, яз, раф, долма.

Сёзлерни бойле тертипте язынъыз:

Йыл мевсимлери: ..., ..., ... , ...

Емеклер: ... , ... , ... , ...

Эв эшьялары: ... , ... , ... , ...

115-мешгъулиет. Метинни окъунъыз. Къайд этильген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз, ургъуларыны къоюнъыз.

Меним агъам **къуруджыдыр**. О чокъ эвлер къурды. Агъам озь **зенаатыны** пек севе. Шимди онынъ бригадасы **коюмизде** балалар багъчасыны къура. Мен де оссем, къуруджы **оладжам**.

1. Сиз насыл зенаатларны билесинъиз?

2. Сизинъ ана-бабанъыз къайда чалыша? Чалышкъан ерлери ве не япкъанлары акъкъында бири-биринъизден сорап билинъиз.

116-мешгъулиет. Окъунъыз.

Бильмесенъ озь тилинъни
Огренимезсинъ илимни.
Терек киби осерсинъ,
Ич бир мейва бермезсинъ.

Сейтумер Эмин

Шиирде къач джумле бар? Биринджи джумлени эджаларгъа болип язынъыз. Ургъуларыны къоюнъыз.

117-мешгъулиет. Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Ургъуларыны къоюнъыз.

Инсан, омюр, догъру, терек, эджа, къаргъа, ягъа, бузлай, чана, байырлар.

зейтюн — маслини
чавке — галка
зердали — дикий абрикос
тирсек — лікоть
кесертки — ящірка
ишарет — знак

Окъув

Субхи Вапиев

Къартбаба ве аювчыкълар

Къыш куню. Эр ер ап-акъ чаршаф киби къарнен орътюли. Ельсиз тынч авада, япалакъ-япалакъ ягъгъан къар тегиз олып яткъан. Дагъ ёлуны чаналар юрип таптагъанлар. Эвде джаны ськъылгъан къартбаба дагъгъа барып, одун кесип кетиреджек ола.

— Эм тиджарет, эм зиярет, дегендай, темиз авада биразарекет этсем, бедениме, сагълыгъыма файдасы олур, – деп, къартбаба бир аркъан, балта, эки саплы пычкъы ве уйле ашыны сыртына ата да, дагъ ёлуна тюше. Дагъ узакъ дегиль экен. Дагъ ичинден, сайлап-сайлап, бир къуругъан терекни тапып, пычып башлай. Лякин къартбаба озюнинъ къартайгъаныны дуймай къалгъан, гъалиба. Бир озю, яшлыгъындаки киби, пычкъынен терекни пычаджакъ олып чекише амма, болдура. Итей, тарта, лякин пычкъы юрьмей. Тежаран тыныш алып, отъмек ашайым деп, бир мейдан ерни араштыра. Терек кутюгине отурып, ашыны ашай. Ашап тойгъан сонъ:

— Аз бучукъ раатландым, етер отургъаным. Терекни пычып йыкътырайым, — дей.

Терекни пычаджакъ олып къайтып кельген къартбаба, терекнинъ пычылгъаныны корип, шаша!..

О якъкъа, бу якъкъа айланып бакъа. Аюв излерини корип, ишнинъ асылыны анълай. Иш бойле ола...

Къартбаба ашап отургъанда, эки аюв баласы терекнинъ янына келип къалалар. Бириси пычкъыны корип:

— Менимки! — деп, озюне тарта.

Экинджиси шу анъ:

— Ёкъ, менимки! — деп, озюне тарта.

Шай этип, пычкъыны бири-биринден тартып аламай, чекишелер ве терекнинъ пычылгъаныны дуймай къалалар. Апансыздан, шатырды-гудюрди къопарып, пычылгъан терек ерге авдарыла. Не олгъаныны анъламагъан аювчыкълар, къопкъан шаматадан къоркъып къачалар.

1. Къартбаба дагъгъа не ичюн бара?

2. Не ичюн о терекни пычып оламай?

3. Раатланып кельген къарт нени корип шаша?

4. Терекнинъ насыл этип пычылгъаныны метинден тапып окъунъыз?

5. Метинге даа бир къач суаль тизинъиз. Суаллерни дефтеринъизге язынъыз.

тыныш алмакъ — раатланмакъ

тартмакъ — чекмек

аз бучукъ — бираз

Сансарчыкъ кышны насыл кечире

Сансарчыкъ кышта аяздан да, рузгярдан да кьоркъмай. Авасы бозулып, боран котериль-генинен, сансарчыкъ деръал ювасына ашыкъа. Сансарчыкънынъ ювасы кыушларнынъки киби чырпычыкълардан япылгъандыр. Эм ойле чеберликнен япылгъан ки, дерсинъ бир балабан топ, тос-томалакъ, кенарчыгъында онынъ ичине кирген тешиги бар.

Юванынъ ичинде кыуру, йымшакъ, онъайтлы, сыджакъ тешеме бар. Сансарчыкъ озь ювасына кирген сонъ, анда сувукъ рузгяр сокъулмамасы ичюн тешикни тешемениен къапата. Сонъра юмакъ киби топлана, къабарыкъ, юнлю кыуйругъынен орътюнип ята ве юкълай.

Тышта исе сувукъ рузгяр эп улуй ве уфакъ тикен киби къар бурьтюклерини савура. Авасы бираз ятышкъан сонъ, сансарчыкъ озь ювасындан чыкъа, силькинип ала, теректен терекке сычрай, озюне аш кыдырып башлай, арча терегинден карпасина къопара, къайдандыр язда озю кыурутмакъ ичюн терек пытакъларынынъ чаталлары арасына кыойгъан мантар кыуруларыны тапа.

Лякин сансарчыкънынъ эсас емеги, онынъ кузьде азырлап, къарт терекнинъ кыуушларына сакълагъан шейлеридир. Онынъ анда топлагъан пелитлери, джевизлери ве дигер емишлери бутюн кыышкъа ете биле.

1. Метинни дикъкъатнен окъунъыз.
2. Сансарчыкъ кышны насыл кечире? Онынъ ювасы насыл япылгъан?

3. Сансарчыкъ кышта не ашай? Джевабыны метинден тапынъыз ве дефтеринъызге бойле язынъыз:

Сансарчыкъ кышта ..., ... ве ... .. ашай.

4. Сансар акъкъында тапмаджаларны окъунъыз.
Тапмаджаларгъа ресим япынъыз.

Далдан далгъа секире,
Джевиз, фындыкъ кемире.

Къуйругъы уп-узун, юню къабарыкъ.
Аягъы пек къыскъа эм де арыкъ,
Теректен терекке атлай, бакъ ишине,
Пелит эм фындыкъ къара тишинен.

рузгяр – вітер
чырпычыкълардан – з хмизу
юмакъ – клубок
карпасина – шишка ялинова
тёшеме – настил, підлогу
онъайтлы – зручний (-а, -е, -і)
орътюнип – ховаючись

МУНДЕРИДЖЕ

Къырымтатар тили. МЕКТЕП – БИЗИМ ЭВИМИЗ! ..3	
Окъув. Энь татлы. <i>Н. Умеров</i>	4
Къырымтатар тили. НУТУКЪ . Тиль ве нутукъ	5
Окъув. Мен лаф этем. <i>С. Усеинов</i>	7
Къырымтатар тили. Нутукъ медениети	8
Окъув. Айнени.....	10
Къырымтатар тили. Нутукъ медениети (<i>девамы</i>)	12
Окъув. Бала шиирлери. Арманчыкъ. Девелер	14
Къырымтатар тили. МЕТИН. ДЖУМЛЕ. ДИАЛОГ.	
Метин бу недир?	16
Окъув. Сайымлар. Тезайтымлар.....	19
Къырымтатар тили. Метин бу недир? (<i>девамы</i>)	21
Окъув. Тильки ве Къаз. Масал.....	24
Къырымтатар тили. Абзац бу недир?	25

Окьюв. Не ичюн хораз ве тавукъ бир куместе яшайлар. Масал	28
Къырымтатар тили. Джумле бу недир?.....	33
Окьюв. Кузь. О. Амит.....	35
Къырымтатар тили. Джумле бу недир? (девамы)	36
Окьюв. Ойнамагъа вакъыт ёкъ. И. Паульсон.....	38
Къырымтатар тили. Джумле бу недир? (девамы)	42
Окьюв. Эр шейнинъ озь ери олмакъ керек	44
Къырымтатар тили. Джумле бу недир? (девамы)	45
Окьюв. Окью, яз! Я. Шакир-Али	47
Къырымтатар тили. Насыл джумлеге икаяе джумлеси дейлер?	48
Окьюв. Айванлар не айталар? А. Чергеев.....	50
Къырымтатар тили. Насыл джумлеге суаль джумлеси дейлер?	53
Окьюв. Неден файда?	54
Къырымтатар тили. Насыл джумлеге суаль джумлеси дейлер? (девамы)	56
Окьюв. Къарынджалар. А.Э. Герайбай. Къырмакъ. А. Сеногъул.	58
Къырымтатар тили. Насыл джумлеге эмир джумлеси дейлер?.....	60

Окъув. Мышыкъ ве копек. <i>Украин халкъ масалы</i>	62
Къырымтатар тили. Насыл джумлеге нида джумлеси дейлер?	64
Окъув. Къашкъыр насыл этип отьмек пиширеджек ола. <i>Литва халкъ масалы</i>	66
Къырымтатар тили. Диалог бу недир?	68
Окъув. Дюльгер алетлери шай айталар. <i>Дж. Кендже</i> .72	
Къырымтатар тили. СЁЗ. ЭДЖА. УРГЪУ. Ким? кимлер? суаллерине девап берьген сёзлер	74
Эдебий окъув. Кузь. А. <i>Одабаш</i>	76
Къырымтатар тили. Не? нелер? суаллерине джевап берген сёзлер.....	77
Окъув. Машалла, Анифе! Иштен хасталыкъ къачар. <i>С. Харыхады</i>	80
Къырымтатар тили. Насыл? суалине джевап берген сёзлер.....	82
Окъув. Акъшам масаллары. Мераметли бала. <i>С. Харыхады</i>	85
Къырымтатар тили. Не япа? Не япалар? суаллерине джевап берген сёзлер	87
Окъув. Къыш кельди. <i>М. Саттарова</i> . Биринджи къар. <i>А. Сеногъул</i>	89
Къырымтатар тили. Эджа бу недир? Сёзлер эджаларгъа насыл болюне? Сёзлерни сатырдан сатыргъа авуштырув	92

Окъув. Къышбабай. <i>О. Амит</i>	95
Къырымтатар тили. Ургъу недир? Къырымтатар тилинде эсаснен ургъу къайсы эджагъа тюше?.....	96
Окъув. Къыш зевкъы. <i>Р. Фазыл, Л. Софу. Къарбаба. Э. Ибраим</i>	99
Къырымтатар тили. Къайсы эджа ургъулы, къайсы эджа исе ургъусыз сайыла?.....	102
Окъув. Къартбаба ве аювчыкълар. <i>С. Вапиев</i>	104
Окъув. Сансарчыкъ къышны насыл кечире. <i>Русчадан У. Эдемованынъ терджимеси</i>	106

Навчальне видання

САТТАРОВА Міляря, САТТАРОВА Саніє

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

*підручник для 2 класу з навчанням кримськотатарською мовою закладів
загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за державні кошти.
Продаж заборонено**

Відповідальний за друк *І. Б. Чегертма*
Художник *Е. Мустафаєва*

У підручнику використано матеріали з вільних інтернет-джерел

Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 9,00.
Наклад 300 прим. Зам. № 1443.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»
вул. Радищева, 10 м. Чернівці. 58000

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.